

Anadolu'da Savaş, İstanbul'da Kanun Hazırlığı ve Hanedan-ı Âl-i Osman Kararnamesi

Cevdet KIRPIK*

ÖZET

Hanedan hukuku ilk kez 1913'te yazılı hale getirilmişti ama ayrıntılı bir şekilde düzenlenerek yürürlüğe konulması daha sonra oldu. 7 Şubat 1922'de yürürlüğe giren *Hânedân-ı Âl-i Osman Umuru Hakkında Kararname* hanedan hukukunu birincisinden çok daha detaylı olarak ele aldı.

Kararnamenin içeriği kadar hazırlanması sürecinde yaşananlar ilgi çekiciydi. Hazırlanma usulü, zamanlama ve içerik konusunda şehzadelerle padişah arasında sürtüşme yaşandı. Yine içeriğin hazırlanması sırasında komisyonda bir kısım kritik konulara çözüm getirmek kolay olmadı. Özellikle *Hazîne-i Hassâ* malları, hanedanın ve bilhassa padişahların mirasının nelerden ibaret olduğu tartışıldı. *Emlâk-ı bakaniye* ve *emlâk-ı şahsiye* ayrımı bahsinde II. Abdülhamid'in mirası meselesi varislerin lehine olacak şekilde çözüme kavuşturuldu.

Kararnamede mal ve mülke ait hususların yanında hanedan üyelerini doğumdan ölüme kadar ilgilendiren her tür mesele ele alındı. Doğumun tescili, evlenme-boşanma usulleri, vesayet, eğitim-öğretim gibi daha birçok konu ayrıntılı bir şekilde ele alındı.

Kararnamenin resmen ve fiilen işgal edilmiş Osmanlı başkenti İstanbul'da çıkarılmış olması dikkat çekici bir konudur. İşgalin kalıcılığı, devletin veya hanedanın sona ermesi gibi bir düşünce kararnameye yansımamıştı. Yine de hanedanın mal-mülk ve miras gibi meselelerinin öncelikli olarak ele alınması, belgelere yansımayan bir endişeyi dile getirmektedir.

Makalede son dönem hanedan hukuku öncelikli olarak arşiv belgelerinin ışığı altında ele alınarak incelenmiş, bu konudaki boşluk giderilmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: *Osmanlı, hanedan hukuku, kararname, nizamname, uygulama.*

War in Anatolia, Law Preparation in Istanbul and The Decree of Hanedan-ı Al-i Osman

ABSTRACT

The dynasty's law the first time put into writing in 1913 but it took a quite reasonable time to put into force in details. Hanedan-ı Al-I Osman Umuru Hakkında Kararname which constituted on 7 February 1922 handled in detail comparing the first one.

Some quarrel occurred between Shezades and Sultan about preparation procedure, timing and content. It was not easy to find a solution about some critic issues in the Commission during the preparation of contents of the law. Particularly some serious discussion took place regarding the issue of Hazine-i Hassa assets, the nature of dynasty's, particularly sultans' heritage. The question of Abdulhamid's inheritance solved in the favor of

---

* Yrd.Doç.Dr., Erciyes Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Kayseri., cevdet_kirpik@hotmail.com

heirs in the chapter of Emlak-ı hakaniye ve emlak-ı şahsiye. In the decree, whole issues which had been concerned of the members of the dynasty from birth to death were handled along with the possession issues. Furthermore, some more issues such as birth certificate, marriage-divorce procedure, wardship, education were handled.

The fact that the decree issued in the capital city of Ottoman State, Istanbul, under virtually and officially Allied occupation is quite interesting. Any though, such as the permanence of occupation, ending of dynasty or the state, did not reflect the decree. However, the fact that the dynasty's problems, such as possessions and inheritance received priority consideration utter an anxiety which had not reflected the documents

Keywords: *Ottoman, Dynasty's Law, Decree,*

Giriş

1921 yılında işgal altındaki Osmanlı Devleti'nin başkentinde Osmanlı hanedanı hakkında bir kanun çıkarılması için hummalı bir çalışma başlatıldı. Yunan kuvvetleri Ankara önlerine kadar gelmiş, bütün Anadolu'nun elden çıkma tehlikesi vardı. Böyle bir ortamda kanuna dair ilgi çekici tartışmalar yaşandı. Çalışmanın zamana, zemine, İslam Hukukuna ve Kânun-ı Esâsi'ye uygun olmadığını ileri sürenler oldu. Kanun layihası üzerindeki tartışmalar alevlendi, hanedan kendi içinde derin fikir ayrılığına düştü. Karşılıklı suçlamalar, savunmalar son günlerini yaşayan İstanbul hükümeti üyelerinin gündeminde ciddi bir yere sahip oldu.

Memleketin var oluş-yok oluş mücadelesi verdiği bir ortamda hanedanla ilgili kanun yapma girişimlerinin amacı neydi? Devletin ebediyen yaşayacağına olan geleneksel inanç mı yoksa gelmesi muhtemel bir felakete karşı korunma kaygısı mı? Basiret bağlılığı mı yoksa kurnazca manevra ile hanedanın geleceğini güvence altına alma girişimi mi?

Bu çalışmada kararnamenin¹ hazırlanma sebeplerine ve aşağıdaki soruların cevaplarına değinildikten sonra kararnamenin içeriğine ve uygulanmasına dair örneklere yer verilecektir. Kararnamenin hazırlanması sürecinde padişahla hanedan üyeleri arasında çıkan fikir ayrılığının sebepleri nelerdi, sorunlar nasıl çözüme kavuştu? Kararnamenin hazırlanmasında hangi hukuki temeller esas alındı, 1913 tarihli nizamnameden temel farkları nelerdi? Kararname hükümleri uygulanabildi mi ve en önemlisi de hanedanın yurt dışına çıkmasından sonraki dönemde onların hak taleplerinde nasıl bir rol oynadı?

A. Hazırlanma Sebepleri

XX. yüzyılın başlarına kadar hanedan işleri anane ve teamüller çerçevesinde yürütülmekteydi. Ancak 1913 yılında hanedan üyelerinin sayısındaki artış, karşılaşılan mali sorunlar, mülkiyet anlaşmazlıkları, eğitim alanında yaşanan sıkıntılar, hanedanın şan ve şerefini koruma ve hanedan üyelerini kontrol etme isteği gibi nedenlerle *Hânedân-ı Saltanat Azâsının Hâl ve Mevkîleri ile Vazâifini Tayin Eden Nizâmname*² adıyla

¹ *Hânedân-ı Âl-i Osman Umuru Hakkında Kararname* adıyla yürürlüğe giren kararname, bir çok kayıttaki *Hânedân-ı Âl-i Osman Kararnamesi* olarak adlandırıldığından metin içerisinde çoğunlukla bu şekilde kullanıldı.

² BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İDUİT(Dosya Usulü İradeler), 2/51. 3 Teşrinisani 1329/16 Kasım 1913. Nizamnamenin adı her ne kadar *Hânedân-ı Saltanat Azâsının Hâl ve Mevkîleri ile Vazâifini Tayin Eden Nizâmname* ise de birçok resmî evrakta *Hânedân-ı Saltanat Nizamnamesi* olarak geçmektedir.

bir nizamname yürürlüğe girmişti. Nizamnamede Osmanlı ailesinin reisliği, evlenme-boşanma, vesayet, doğum ve ölüm tutanakları, cezalar ve velihtlık gibi meselelere değiniliyordu. Ayrıca hanedana ait bütün meselelerle ilgilenmek üzere bir de Meclis kurulmuş, böylece hanedan işleri düzene konulmaya çalışılmıştı.

Nizamname hükümleri 1913–1921 döneminde büyük ölçüde uygulanmasına rağmen zamanla bazı eksiklerin olduğu anlaşıldı. Örneğin harp şartlarında eğitim-öğretim tamamen bir düzene oturtulamadı. Hâlbuki 1913 tarihli nizamnamenin önemli hedeflerinden biri eğitim işini düzene koymaktı. Öte yandan hanedan üyeleri, borç-alacak davaları ve mülkiyet anlaşmazlığı gibi nedenlerle *Hânedân Umurunun Rii'yetine Mahsus Meclis*'in gündemine gelmekteydiler. II. Meşrutiyetin ilanından sonra 1910 yılında hanedanın tahsisatı kanun güvencesine kavuşmuş, üyeler belirli usul ve esaslar çerçevesinde maaşa bağlanmışlardı.³ Fakat bir de mülkiyet hususunda karışık durumlar vardı. Örneğin emlak-ı hâkâniye ve emlak-ı şahsîye ayrımı yapılmamıştı.

Öte yandan hanedana ait emlakın önemlice bir kısmı I. Dünya Savaşı sonrasında yurt dışında kalmıştı. Yine Mondros ve Sevr sonrası işgal edilmiş ve belki de işgale maruz kalacak araziler de olabilecekti. Emlak arasında Hazine Hassa'ya ait olanlar ile II. Abdülhamid'in şahsî mülkiyetine geçirmiş olduğu çok geniş araziler vardı. Kararnameye konulacak hükümlerle acaba bu mülkler kurtarılabilir miydi?

1921 yılına gelindiğinde ülkenin içinde bulunduğu şartlar ve buna bağlı olarak da hanedanın durumu değişti. Yeni bir düzenlemeye gidilmesinin öncelikli sebebi eski nizamnamenin hanedan işlerinin yürütülmesinde yetersiz kalmasıydı. Hanedanın “ahvâl ve muâmelâtının” “tezebzübât” içerisinde bulunduğu bu nedenle “hânedânın emvâl ve muâmelâtının tezebzübden kurtarılması” gerekiyordu. Bu o kadar önemli bir konuydu ki bir belge içeriğine göre, destek vermenin veya karşı çıkmanın manevi ve vicdani sorumluluğu vardı.⁴

B. Kanun Layihasının Hazırlanması ve Yaşanan Tartışmalar.

a. Komisyon oluşturulması

Hanedana dair yeni bir düzenleme yapılmasıyla ilgili karar, *Hânedân Umurunun Rii'yetine Mahsus Meclis*⁵ tarafından alındı. Bundan sonra konuyla ilgili bir kanun layihası hazırlanması için sadarete bir komisyon teşkil edildi. Padişah Vahdeddin tarafından 1 Ağustos 1921 tarihinde belirlenen ve Hariciye Nazırı İzzet Paşa başkanlığında toplanacak olan komisyonun diğer üyeleri şu isimlerden oluşmaktaydı: Dâhiliye Nazırı Ali Rıza Paşa, Sadaret Müsteşarı Ali Fuad Bey, Şura-yı Devlet Mülkiye Dairesi ikinci başkanı Kazım Efendi, Mahkeme-i Temyiz reislerinden emekli maliye hukuk müşaviri

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde Hânedân-ı Saltanat Nizamnamesi şeklinde kullanılacaktır. *BOA, İ.DUİT*, 2/52, Lef:1, 12 Kânunusani 1329/25 Ocak 1914; *BOA, İ.DUİT*, 5/104, Lef:1, 5 Teşrinievvel 1332/18 Ekim 1916; *BOA, İ.DUİT*, 5/142 Lef:2, 1 Mart 1336/1 Mart 1920.

³ 1910 tarihinde Hânedân-ı Saltanat bütçesi oluşturulmuş (*BOA, İ. DUİT*, 3/16, Lef:3, 15 Temmuz 1329/28 Temmuz 1913), hanedana maaş bağlanmasıyla ilgili usul ve esaslar 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914 tarihli kanunla belirlenmişti. *BOA, İ. DUİT*, 3/19, Lef:1, 19 Temmuz 1330/1 Ağustos 1914; *BOA, İ. DUİT*, 3/20, Lef: 1, 19 Nisan 1331/2 Mayıs 1915.

⁴ *BOA, HSD (Satın Alınan Evrak)*, *AFT (Ali Fuat Türkgeldi Evrakı)*, 9/76. 29.Z. 1341/13 Ağustos 1923.

⁵ Nizamnamenin 21. maddesine göre *Hânedân Umurunun Rii'yetine Mahsus Meclis*'in üyeleri veliht, sadrazam, şeyhülislam, harbiye nazırı ile padişah tarafından seçilecek üyelerden oluşmaktaydı. Meclise padişah veya veliht başkanlık etmekteydi. *BOA, İ.DUİT*, 2/51. 3 Teşrinisani 1329/16 Kasım 1913.

Osman Bey ve Maliye Hukuk Müşaviri ulemadan Mustafa Fevzi Efendi.⁶ “Efrâd-ı hânedânın hâl ve mevkîlerini ve hukuk ve vazâif-i müteakabilelerini tayin edecek bir kanun layihası” hazırlayacak olan komisyon, layihayı söz konusu Meclis’e sunacaktı. Komisyon *ihzârî* yani hazırlayıcı özelliğe sahip olup son sözü devlet teamüllerine göre yetkili birimler söyleyecekti.⁷

Komisyon oluşturulurken konunun içeriğine uygun niteliklere sahip kişilerin seçilmesine dikkat edilmişti. Dolayısıyla komisyonunda İslam Hukuku ile örfî hukuka vakıf, saltanatın ananelerini iyi bilen ve aynı zamanda Avrupa hukukuna da hâkim şahıslar bulunmaktaydı. Komisyona *Sadaret Müsteşarı* sıfatıyla katılan Ali Fuat (Türkgeldi) ilk düzenleme olan Hânedân-ı Saltanat Nizamnamesi’nin hazırlandığı sırada *Mabeyn Başkâtibi* idi. Ali Fuat Bey, 31 Temmuz 1912’de atandığı *Mabeyn Başkâtipliği* görevindeyken 1913’ten 15 Nisan 1920’ye kadar⁸ *Hânedân Umurunun Rü’yetine Mahsus Meclis*’te raportörlük yaptı. O, gerek raportörlük ve gerekse başkâtiplik dolayısıyla hanedanla ilgili birçok meseleye vakıftı. Uygulamada meydana gelen aksaklıklar ile noksanlıkları çok iyi biliyor olmalıydı.

Görevlendirilmenin ardından hemen işe başlayan komisyon *emlâk-ı hâkâniye* ve *emlâk-ı şahsiye* ile şehzadelerin eğitim ve öğretimi meseleleri gibi konularda yoğun bir mesai sarf etti.

b. Hazırlık Safhasında Üzerinde Fazlaca Durulan Konular

1. Emlâk-ı Hâkâniye ve Emlâk-ı Şahsiye Ayrımı: Hazırlık çalışmaları çerçevesinde üzerinde en fazla durulan mevzuu bu idi. Çünkü layihanın diğer kısımları komisyonun belirlenmesinin üzerinden yaklaşık üç ay geçtikten sonra 27 Ekim 1921 tarihinde tamamlanarak saraya takdim edilmişti. Ancak emlak ve emvâl-i hâkâniye kısmını oluşturan sekizinci fasıl için çalışmalar devam ettiğinden bu bölümün daha sonra sunulacağı belirtilmişti.⁹ Nitekim söz konusu bölüm de yaklaşık bir buçuk ay sonra tamamlanarak 10 Aralık 1921’de saraya sunuldu.¹⁰

Gecikmeye yol açan sebepler nelerdi? 1913 tarihli nizamnamede “Emlâk ve Emvâl-i hâkâniye” bölümüne yer verilmemişti. Kanun layihasının diğer kısımlarının daha kolay hazırlanmasında 1913 tarihli nizamname hükümlerinin esas alınması şüphesiz etkili olmuştu. Bu mesele ise ilk kez hanedan hukukunda yazılı hale getirilecekti.

Bölümün hazırlanması bir hayli uzun sürdü. Çünkü hanedanın mal ve mülkünün tayin ve tespiti üzerinde yoğun bir inceleme ve tartışma yaşandı. Bu bağlamda öncelikle hanedana ait olan emval ve emlakın gerçek ve hukuki durumunun ne olduğu ortaya konacaktı. Tespitin sağlıklı bir şekilde yapılabilmesi için hanedana ait teamül ve ananeler, “kuyûd-ı kadîme ve cedîde ile sicillât” ve diğer belgeler inceden inceye detaylı bir tetkike tabi tutuldu. Buna ilaveten Avrupa ülkelerinden bazılarının hanedan kanunları da incelenerek göz önünde tutuldu ve konuya dair raporlar hazırlandı.¹¹

⁶ BOA, İDUİT, 2/56, Lef:1–2. 1 Ağustos 1337/1 Ağustos 1921.

⁷ BOA, HSD. AFT, 9/76. 29.Z. 1341/13 Ağustos 1923.

⁸ Ali Fuat Türkgeldi, *Görüp İşittiklerim*, Ankara, 1951, s.VII.

⁹ BOA, İDUİT, 7/49, Lef: 1, 27 Teşrin-i evvel 1337/27 Ekim 1921.

¹⁰ BOA, İ. DUİT, 7/49, lef:12. 10 Kânunuevvel 1337/10 Aralık 1921.

¹¹ BOA, İ. DUİT, 7/49, lef:13, 25.S.1340/ 27 Ekim 1921.

Durum tespiti bağlamında hazırlanan raporlarda hanedana ait emlak ve emvalin vaziyeti devletin kuruluşundan itibaren aşama aşama ele alınarak incelendi. Burada devletin ilk dönemlerinden itibaren padişahlara ait emlak ve emvalin varisler arasında paylaşılmadığı belirtilmiş, ardından Sultan II. Mahmut zamanında Hazîne-i Hassâ'nın kurulması ve buranın özel konumuna değinilmişti.¹²

Komisyon raporuna göre “hânedân-ı saltanata ait olan emvâl ve emlâk” iki kısma ayrılmaktaydı. 1. *Emlâk-ı hâkâniye*: Bu çeşit emlak Osmanlı hanedanına aittir. Tevarüs ve intikal söz konusu olmadığı gibi başkasına satma ve ferag da mümkün değildir. Tasarruf ve himayesi hanedanın reisi olan halifeye aittir.¹³ 2. *Emlâk-ı Husûsiye*: Padişahların tahta çıkmadan önceki zaman diliminde temlik ve tasarruf etmiş oldukları mal, mülk ve nakit bu türdendir. Emlâk-ı husûsiye varislere miras kalabilir ve intikal eder.¹⁴

Emlâk-ı hâkâniye ile emlâk-ı şahsiye arasındaki fark açıkça belirtilmekle birlikte üzerindeki tartışmalar bitmedi. Öte yandan II. Abdülhamid'in emlak meselesi de gündemde çok geniş bir yer aldı.

2. Emlâk-ı hâkâniye ve Emlâk-ı şahsiyenin Miras Bırakılması Meselesi ve II. Abdülhamid'in Mülkü Üzerine Tartışmalar.

Devletin ilk kuruluş döneminden beri Osmanlı ailesinin mal varlığının varislere intikaline dair esaslar bilinmekteydi. Osman Gazi öldüğü zaman terekesi varislerine taksim edilmeyip yerine tahta geçmiş bulunan Orhan Gazi'nin tasarruf ve idaresine verilmişti. Bundan sonra da ölen padişahların mal varlıkları hep ilk örnekte olduğu gibi hükümdarlık makamına intikal etti. Son dönemlerde ise emlâk-ı hâkâniyenin idaresi Hazîne-i Hassâ tarafından yürütülmekteydi. Emlâk-ı hâkâniyenin padişah çocuklarına tevarüs etmesi teamülden değildi. Bunun da bazı sebepleri vardı: Tevarüs ve intikalin kabulü halinde varisler Hazîne-i Hassâya ait bütün varlıklar üzerinde hak talep edebileceklerdi. Bu da saltanatın gösterişine, şanına ve haşmetine zarar verebilecek bir uygulama olurdu. Öte yandan Hazîne-i Hassâ'nın kendine özgü bir hukuki yapısı vardı. “Hazîne-i Hassâ hukukî olarak ne Hazine-i Maliyeye ve ne eşhâs-ı sâireye mikyas olmayıp bir husûsiyet-i tarihiye ve idarîye ile mümtaz-ı şahs-ı manevî hükmünde bir müessesesi kadîme” idi. Bu hukuki yapı gereği padişah, sadece saltanatı süresince müessesenin idaresinden sorumluydu.¹⁵

¹² BOA, İ. DUİT, 7/49, lef:12. 10 Kânunuevvel 1337/10 Aralık 1921. Terzi, daha önce Ceyb-i Hümayun olarak görev ifa eden hazinenin isminin 1847'den itibaren Hazîne-i Hassâ olarak değiştirildiğini belirtmektedir. Arzu T. Terzi, *Hazîne-i Hassa Nezâreti*, Ankara, 2000, s. 24.

¹³ Rapordaki ifadeler ana hatlarıyla kararnamenin 43. maddesinde şu şekilde yer almıştı: Emlâk-ı hâkâniye hânedân-ı âl-i Osmana aid olup tasarruf idaresi hasb-el-velâye reis ve ekber-i hânedân olan zât-ı hazret-i padişâhiye mahsustur. Binaenaleyh emlâk ve emvâl-i mezkârede tevârüs ve intikal cereyan etmez. Ve bunlar bey ve ferag ve hiçbir vechile taksim olunamaz. Ancak padişâhân-ı izâm hazerâtının madde-i anîfenin birinci ve ikinci fıkralarında muharrer emvâl ve emlâkdan mâ-adâ bazı eşyayı âhâre teberrû etmeleri câizdir. BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s.65.

¹⁴ Nitekim komisyon raporundaki ifadeler kararnamenin 45. maddesine aynen yansıtılmıştı: “Padişâhân-ı izâm hazretlerinin câlis-i serîr-i saltanat olmazdan evvel temellük ve tasarruf etmiş oldukları emvâl ve emlâk ve nükûd emvâl-i hususiyeden ma'dûd olup alelâde vârislerine intikal eder.” BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s.65.

¹⁵ BOA, İ. DUİT, 7/49, Lef:20. 25.S.1340/ 27 Ekim 1921.

Emlâk-ı şahsîyenin oluşumu ve miras bırakılması, layihanın 8. faslında üzerinde en fazla durulan konu olmuştur. Önce “bir padişahın şahsî emlakı nasıl oluşur?” sorusuna cevap aranmıştı. Çünkü bu tespit edildiğinde bir bakıma miras meselesinin çözümüne de katkı sağlanmış olacaktı. Şehzadelik döneminde elde edilen her tür mal ve mülkün emlâk-ı şahsîyeden olduğuna şüphe yoktu. Dolayısıyla bunların varislere miras bırakılmasında her hangi bir sakınca bulunmuyordu.¹⁶ Padişahlık öncesinde elde edilen varlıkların vereseyle intikali hususunda ittifak sağlanırken Osmanlı geleneğine vurgu yapılmamış, bu konuda Avrupa hanedanlarına ait hukuki mevzuat dikkate alınmıştı. Çünkü Osmanlı Devleti'nde şehzadelerin mal-mülk edinmeleri ancak XIX. yüzyılın ikinci yarısında başlamıştı. Avrupa hanedan hukuklarında ise prenslerin tahta geçmeden önce edindikleri malları emlâk-ı şahsîye olarak kaydedilmekteydi.¹⁷

Osmanlı padişahlarının da tıpkı Avrupa hanedanlarında olduğu gibi tahta çıkmadan önce elde ettikleri emlak ve emvali miras bırakma, hibe etme ve vasiyetle terk etme haklarının olduğu kabul edildi. Uygulama İslam Hukuku açısından da herhangi bir sorun teşkil etmemekteydi.¹⁸ Şehzadeler tahta geçtikten sonra da mal-mülk edinmeye devam ederlerse bunun hukuki durumu ne olacaktı? Bunlar emlâk-ı şahsîyeden mi yoksa emlâk-ı hâkâniyeden mi sayılmalıydı? İşte komisyonun üzerinde durduğu ve çözmeye çalıştığı en önemli meselelerden bir diğeri de bu oldu.

Komisyon raporlarının birinde teamül ve geleneklerin şer'î usullerle çatışması durumunda nassın teamül ve ananelere tercih edilmesi gerektiği belirtilmekteydi. Bundan dolayı padişahların şahıslarına mahsus olmak üzere emval ve emlak satın alarak tapusunu üzerlerine geçirebilecekleri ve ölmeleri durumunda bunların varislerine intikal edebilecekleri vurgulanmıştı.¹⁹

Komisyon evrakı arasında çıkan bir başka belgede meselenin çözümünde padişahın gelirlerinin esas alınması gerektiğine vurgu yapılmıştı. Çünkü padişahın gelirleri çift yönlü olup bir yandan tahsisata bir yandan da Hazîne-i Hassâ'ya dayanıyordu. Bu nedenle saltanat döneminde elde edilen mal ve mülklerin Hazîne-i Hassâ adına mı yoksa kendi hesabına mı olacağını tayin etmenin zor ve belki de imkânsız olduğu dile getiriliyordu.²⁰ Karar vermenin imkânsızlığına vurgu yapılsa da başka evraklar incelendiğinde nihai bir karara varıldığı anlaşılmaktadır. Bu noktada bir örnek üzerinden çözüme gidilmeye çalışılmıştı. II. Abdülhamid'in padişahlığı döneminde üzerine tapulattığı emlakın durumu incelendi ve kesin kanaate ulaşıldı.

Konuya kanun yoluyla çözüm getirilmesi planlandığı için uygulama yasal güvenceye kavuşacak belki de bundan böyle teamül halini alacaktı. Öte yandan çözüm sadece II. Abdülhamid'in emlakını kapsayabilir yani istisna teşkil eder yahut bu şekilde uygulama yapan/yapacak padişahların tamamını kapsayabilirdi. Çünkü Abdülhamid'e ait emlakın özel bir yönü vardı. II. Abdülhamid padişahlığı döneminde Bağdat, Basra, Musul, Suriye,²¹ Beyrut, Kudüs ve Halep'te çok geniş arazi satın alarak teferrug

¹⁶ BOA, İ.DUİT, 7/49, Lef: 20. 25/S /1340/ 27 Ekim 1921.

¹⁷ BOA, İ.DUİT, 7/49, Lef: 25-26. 25.S.1340/ 27 Ekim 1921.

¹⁸ BOA, İ.DUİT, 7/49, Lef:25-26; BOA, İ.DUİT, 7/49, Lef:20.

¹⁹ BOA, İ. DUİT, 7/49, Lef:12. 10 Kânunuevvel 1337/10 Aralık 1921.

²⁰ BOA, İ.DUİT, 7/49, Lef: 20. 25.S.1340/ 27 Ekim 1921.

²¹ Abdülhamid'in sadece Suriye'de kendi üzerine alarak tapulattığı arazi 1.25 milyon hektardı. Padişah bu arazileri köylülere ve Çerkez mültecilerine parsellemiş bulunuyordu. Donald Quatert, “Agriculture,” *An*

etmişti.²² II. Abdülhamid zamanında memleket genelinde gelir getiren her türlü emlak padişah adına senet düzenlenerek emlak-ı hümayuna dâhil edilebilmekteydi. Padişah adına kaydedilen senetlerde emlakın Arazi Kanunnamesi hükümleri gereğince kız ve erkek çocuklara eşit olarak paylaştırılacağı belirtilmekteydi.²³ Tanzimat'la birlikte Maliye Hazinesi'ne devredilen emlak-ı hümayun, II. Abdülhamid zamanında Hazîne-i Hassâ Nezareti'ne alınmış; padişahın senedi kendi üzerine olmak üzere söz konusu hazine yönetimine aktardığı emlakın de ilavesiyle çok geniş bir varlığa kavuşmuştu. II. Meşrutiyetin ilanının üzerinden fazla bir zaman geçmeden emlak-ı hümayunun bir kısmı Abdülhamid'in iradesiyle Maliye Hazinesi'ne aktarıldı. Mehmet Reşad'ın tahta çıkmasının hemen ardından 27 Nisan 1909'da çıkarılan bir *irade* ile 1876'dan itibaren Abdülhamid adına emlak-ı seniyye dâhil edilen veya yeniden ihdas olunan emlak, arazi ve bütün imtiyazlar Maliye Hazinesi'ne devredildi. Vahdeddin 8 Ocak 1920 tarihli bir kararnameyle II. Meşrutiyet döneminde Maliye Hazinesi'ne devrolunan emlak, arazi, müessese ve imtiyazlardan oluşan emlak-ı hümayunun Hazîne-i Hassâ'ya devrini emretti.²⁴

Avrupa hanedanlarına ait hukuki düzenlemeleri inceleyen komisyon, prenslik döneminde elde edilenlere ilave olarak krallık dönemlerinde elde edilen malların da emlak-ı şahsîyeden sayıldığını tespit etmişti. Bu nokta, II. Abdülhamid'in söz konusu yerlerde satın almak suretiyle mülkiyetine geçirdiği emlakın kurtarılması için bir karine oluşturmaktaydı. Komisyona göre Abdülhamid'in üzerindeki arazilerin Hazîne-i Hassâ'ya aidiyeti kabul edildiği taktirde Sevr Anlaşması'na göre bu topraklar üzerinde hak iddia etmek mümkün olmayacaktı. Çünkü anlaşmaya göre; mevcut haliyle söz konusu emlak, burayı ele geçirmiş olan devlete intikal etmekteydi.²⁵ Anlaşmanın konuyla ilgili maddesi ıslah edilse dahi “devlet ve devletin mümessili hükmünde addeyledikleri eşhâs-ı hükmiye yedindeki emlakın âher bir hükümetten nez'inin fiilen” mümkün olamayacağı açıktı. Bunun mümkün olamayacağı “Rumeli'deki emlakın alınamaması, Almanya ve Avusturya muahedelerinde Alman ve Avusturya hânedânına aid emlakın tamirâta mahsub edilmek ve diğer bir takım kuyûd ile hânedân uhde-i tasarruflarında bırakılmaması gibi emsâl ile sabit” idi.

O halde geriye tek bir çözüm kalıyordu o da bu arazilerin Abdülhamid'in evladına intikalini sağlamak. Çünkü “bu emlak eşhâs uhdesinde bulunacak olursa adlen ve hukuken bunların tasarrufları yedinde olması icâb” edecekti. Fakat bu husus böylece kabul edildiğinde senette belirtilen bütün arazileri de kapsayacağından böyle

Economic and Social History of The Ottoman Empire 1600-1914, Suraiya Faroqhi, Bruce McGowan, Donald Quataert, and Şevket Pamuk, Volume Two, Cambridge and New York, 1994, s. 843.

²² *BOA, İ. DUİT*, 7/49, lef:12. 10 Kânunuevvel 1337/10 Aralık 1921.

²³ Arazi Kanunnamesinin Tevsi-i İntikal Kanunu bölümünde “Bâ-tapu tasarruf olunan arazi-yi emriyye ve mevkufenin evlâd-ı zükur ve inâse mütesâviyyen intikali hakkında Arazi Kanunname-i Hümayununun tayin eylediği ahkâm ve müsaade kemâ-kân bâkî...” olduğu belirtilmektedir. *Arazi Kanunnamesi*, Hazırlayan: Orhan Çeker, İstanbul, 1985, s.36.

²⁴ Arzu T. Terzi, *Hazîne-i Hassa Nezareti*, Ankara, 2000, s.92-93, 141,151. Bu konuda bkz. Vasfi Şensözen, *Osmanoğullarının Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, Ankara, 1982, s. 37-75; Metin Hülâgü, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin İngiliz Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı*, İstanbul, 2008, s. 357-359; Murat Bardakçı, *Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, İstanbul, 2008, s.222-224.

²⁵ Osmanlı Devleti Sevr Anlaşması ile (132. madde) sınırları dışında kalan topraklarla ilgili bütün ve hak ve sıfatlarından her bakımdan müttefik devletler lehine olmak üzere vazgeçmiş bulunmaktaydı. İbrahim Sadi Öztürk, *Sevr Antlaşması Tam Metin*, Ankara, 2007, s.88.

bir kaidenin kabulü “bir çok emlak ve akarın efrâd-ı saltanat-ı seniye yedinde kalması gibi bir kaide-i azîmiyeyi istilzam edeceği der-kârdır.” denilmekteydi. Bu usul kabul edildiğinde mevcut sınırlar içinde kalacak olan yerlerde de varislere intikal mümkün olabilecekti.²⁶ Bu nedenle Abdülhamid'in çocuklarına mevcut sınırlar içindeki emlak ve akardan Hazîne-i Hassâ lehine olmak üzere feragatte bulunmaları ve diğer bazı menfaat ve hisselerini de söz konusu hazine lehine terk etmelerinin istenmesi gereği ve temini yolunda karara varılmıştı.²⁷

Bir zamanlar II. Abdühamit'e ait olan arazinin çok büyük bir kısmı aslında elde değildi. Çünkü I. Dünya Savaşı sonunda söz konusu topraklar Osmanlı sınırlarının dışında kalmıştı. Öte yandan bu toprakların hariçte kaldığı 10 Ağustos 1920'de imzalanan Sevr Antlaşmasıyla Osmanlı yönetimi tarafından da kabul edilmişti.²⁸ Anlaşılan komisyon, son bir hamle ve ümitle söz konusu toprakları kurtarma peşindeydi. Komisyonun bu öneri ve kararları kanun layihasına ve nihai olarak da *Hânedân-ı Âl-i Osman Kararnamesi*'ne yansıtıldı. Sadece padişahların şehzadelğinde veya sultanlığında elde ettiği emval ve emlakının şahsî mülk olduğu konusuna herhangi bir kayıt ve şart getirilmedi. Yani ülke sınırı tanımaksızın II. Abdülhamid'in çocukları babalarına ait mülke varis olabileceklerdi. Durum sadece onlar için değil bütün hanedan mensupları için geçerli kılınmıştı (Madde: 45 ve 46).

Böylece uzun bir araştırma ve inceleme neticesinde emlak-ı hâkâniye ve emlak-ı şahsîye ayrımı yapılarak miras meselesi halledilmişti. Lozan Barış Konferansı'nda kararname hükümleri dikkate alınmadı. Karşı taraf II. Abdülhamid'in mallarının haksız kazanç olduğu gerekçesiyle devlet hazinesine katıldığını, gerçekten de bu malların devlet hazinesinden elde edilen paralarla oluşturulduğunu dolayısıyla şahıs malı olarak değil devlet malı olarak değerlendirilmesi gerektiğini vurguladı. Türk tarafı ise devrin doğru olduğunu ancak varislerin dava açtığını ve ilk derece mahkemesi yargıçlarının onlardan yana karar verdiğini belirtti.²⁹ Böylece bir zamanlar padişaha ait olan malların varislere intikalinin önü kapandı. Öte yandan Hazîne-i Hassâ'ya ait mallar için de aynı şeyler söz konusu oldu. Lozan Antlaşmasıyla Osmanlı Devleti'nden toprak almış olan devletler, Osmanlıdan kalan her tür taşınır ve taşınmaz mallara herhangi bir ödeme yapmaksızın sahip oluyorlardı. Bir zamanlar Hazîne-i Hassâ'ya ait olup II. Meşrutiyet'in ilanının ardından devlet adına kaydedilmiş olan taşınır ve taşınmaz mallar da aynı şekilde ilgili devletlere terk edilmişti. Gayrimenkullerin şahsi mülkleri olduğunu

²⁶ Öte yandan ilginç bir şekilde Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 Kasım 1920'de bir kanun çıkararak Hazîne-i Hassâ'ya ait bulunan emlak, arazi ve muamelât-ı tasarrufiyeye dair” bir kanun çıkarmıştı. Kanuna göre Hazîne-i Hassâ'ya ait emlak, arazi, müessese ve imtiyazlar ve bunlara dair tasarruf muameleleri ve idare hakkı geçici olarak Maliye Hazinesi'ne verilmişti. Terzi, *Hazîne-i Hassa Nezâretî*, s.161.

²⁷ BOA, İ. DÜİT/49, lef:24–25–26; 7/49, 10 Kânunuevvel 1337/10 Aralık 1921.

²⁸ Sevr Antlaşmasına göre Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletler, kendi sınırları içerisinde kalan Hazîne-i Hassâ adına kayıtlı bütün gayrimenkullere sahip oluyorlardı. Dolayısıyla anlaşma hükümleri II. Abdülhamid'e ait emlak ve emvali de kapsamaktaydı. Bardakçı, *Son Osmanlılar*, s.226; Öztürk, *Sevr Antlaşması*, s.88.

²⁹ Lozan görüşmeleri sırasında Türk tarafının itirazlarına rağmen İngiliz temsilcisi A. Block, Fransız temsilcisi M. Bompard, Yunan temsilcisi M Venizelos, Arnavutluk temsilcisi MM. Frasherî Hazîne-i Hassâ'ya ait malların devlet hazinesine devredildiğinin herkesçe bilindiğini bu nedenle de devlet malı sayılması gerektiğini belirterek bu konuda ısrarcı oldular. Seha L. Meray (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, cilt:3, İstanbul, 2001, s.282–284.

ispat edenlere, söz konusu mülkler derhal teslim edilecekti.³⁰ Hanedanın yurt dışına çıkmasından sonraki dönemde kararname hükümleri onlar için önemli bir dayanak noktası oldu. Çünkü özellikle Abdülhamid evladının yurt dışına çıktıktan sonra bu günkü Arap topraklarında babalarından kendilerine intikali kararnameyle hükme bağlanmış olan arazileri elde etmek için çok yoğun bir çaba sarf ettikleri bilinmektedir.³¹

3. Şehzadelerin Eğitim-Öğretimi Meselesi

Komisyonun üzerinde önemle durduğu ve hazırlanmasında titizlik gösterdiği konulardan bir diğeri de eğitim-öğretim meselesi idi. Bu bağlamda evvela devletin kuruluşundan Abdülmecid Han zamanına ve oradan son döneme kadar olan devre incelendi. Son dönem şehzade eğitimi komisyon üyeleri tarafından yakından bilinmekteydi. Örneğin uzun süre *mabeyn başkâtibi* olarak görev yapmış olan Ali Fuad (Türkgeldi) tıpkı hanedana ait diğer meselelerde olduğu gibi bu hususla ilgili de geniş bir malumatı vardı. Buna rağmen son olarak şehzade eğitiminin başında bulunan miralaydan konuya dair bir rapor alındı. “Şehzadegân Hazerâtı Dersaadet Mürebbî-i Askerîsi Miralayı” unvanını kullanan şahıs, konuya dair detaylı bir rapor hazırladı. Miralay, muhtemel eğitim tarzlarını tek tek ele alarak bunların faydalı ve zararlı yönlerini ortaya koyduktan sonra I. Dünya Savaşı sırasında Enver Paşa'nın girişimleriyle yürürlüğe konulan Mürebbî-i Askerîlik³² uygulamasının devamını önerdi.³³ Fakat bu önerisi kararnameye yansımada. Kararnamede Mürebbî-i Askerîliğin yerine *Ders Nazırlığı* ihdas olundu.³⁴

c. Layihaya Şehzadelerin Gösterdiği Tepkiler ve Yaşanan Tartışmalar

Hazırlık sürecinde ve tamamlanmasının ardından kanun layihasına içeriden yani hanedan üyelerinden ve hatta padişahın sonra ailenin en yaşlı iki üyesi olan Abdülmecid ve Mehmet Selim Efendi'lerden itirazlar geldi. Onlar esas itibarıyla hem böyle bir kanunun hazırlanmasına hem de içeriğine tepki gösteriyorlardı. Kendisi de Hânedân Umurunun Rü'yetine Mahsus Meclis'in üyesi ve bazen da başkanı olan Abdülmecid Efendi, ilk tepkisini 13 Eylül 1921 tarihinde sadrazama yazdığı yazıda dile getirdi. Velihaht yazısında layihanın hazırlanmasıyla ilgili detayları gazetelerden öğrendiğini³⁵ belirterek komisyonda hanedandan hiç kimsenin bulunmamasını şiddetle

³⁰ Lozan Antlaşmasınının 60. ve 65. maddeleri meseleye açıklık getirmekteydi. Meray (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı*, s. 20–21; Bardakçı, *Son Osmanlılar*, s.226.

³¹ Yurt dışına çıkarıldıktan sonra II. Abdülhamid evladının babalarına ait olduğunu iddia ettikleri arazileri elde etmek için girişimleri hakkında bkz. Hülagü, *Vahdeddin*, s. 365–370; Bardakçı, *Son Osmanlılar*, s.122–147; Şensözen, *II. Abdülhamid'in Emlaki*, s.85–96.

³² Eğitim yaşına gelmiş şehzadelere “mürebbi-i askeri muavini” denen yaver atanırdı. Yaverler şehzadelerin eğitimlerinde yardım ederlerdi. Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hatıratı Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İşittiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, İstanbul, 2005, s. 74; Bu yaverler şehzadelerin yurt dışına gitmeleri halinde de onlarla birlikte giderlerdi. *BOA, DH. EUM, SSM*, 58/26, 16 Receb 1336/28 Nisan 1918.

³³ *BOA, İ.DUİT*, 7/49, 7 Temmuz 1337/ 1921.

³⁴ *BOA, Hânedân Defteri*, No:2, s.63. 29. madde.

³⁵ Aslında yeni bir kanunun hazırlanmasına dair karar veliahdın doğal üyesi olduğu *Hânedân Umurunun Rü'yetine Mahsus Meclis*'te alınmıştı. Fakat Abdülmecid'in hazırlık çalışmalarını gazetelerden öğrendiğine dair ifadesine bakılırsa böyle bir çalışmadan habersiz olduğu sonucuna varılabilir. Karar muhtemelen veliahdın katılmadığı bir meclis toplantısında alınmıştı.

eleştirdi. Ona göre konu doğrudan doğruya hanedanla ilgiliyken komisyonda hanedan üyesinin bulunmaması sakıncalı bir durumdu. Bu nedenle de alınan kararlar amaca aykırı olacak ve kararların incelenme yeri olan Meclis'te münakaşası sırasında müşkülât çıkacaktı. Veliâht, itirazlarını dile getirerek muamelenin bu hususlar dikkate alınarak yapılmasını istedi.³⁶

Anlaşıldığına göre kanun layihası, Abdülmecid'in bu uyarısı dikkate alınmaksızın komisyon tarafından hazırlanarak padişaha oradan da Hânedân-ı Saltanat Umurunun Rü'yetine Mahsus Meclis'e sunuldu. Layihanın kendilerine gelmesiyle Veliâht Abdülmecid ile ikinci veliâht II. Abdülhamid'in büyük oğlu Mehmet Selim Efendi, derinlemesine bir inceleme yaparak tespitlerini dolayısıyla itiraz ettikleri noktaları şu şekilde belirlediler:³⁷

1. Zaman, Zemin ve Şartlar Uygun Değildir: Onlar kanunun hazırlanması için zaman, zemin ve şartların uygun olmadığını; memlekette hâlâ bir savaş durumu varken, huzur ve sükûn mevcut değilken aceleyle böyle bir çalışmanın içine girilmesini anlamsız buluyorlardı.

2. Kanun Layihasının İçeriği Mevzuata Aykırıdır: Şehzadelerin ikinci itiraz noktaları layihanın ahkâm-ı şer'îye ve mevcut kanunlara uygun olmadığı şeklindeydi. Şehzadeler düzenlemenin kanun hükmünde kararname şeklinde çıkarılmasını da anayasaya aykırı buluyorlardı. Aykırılığı ispat içinse Kânun-ı Esâsî'nin 36. maddesini dile getirmişlerdi. Madde şöyleydi: "Meclis-i Umûmî mün'akid olmadığı zamanlarda devleti bir muhâtaradan veyahud emniyet-i umûmiyeyi halelden vikâye için bir zarûret-i mübreme zuhûr ettiği ve bu bâbda vaz'ına lüzum görünecek kanunun müzakeresi için meclisin celb ve cem'ine vakit müsaid olmadığı hâlde Kânun-ı Esâsî ahkâmına mugayir olmamak üzere Heyet-i Vükela tarafından verilen kararlar Heyet-i meb'ûsânın ictimâ'ıyla verilecek karara kadar bâ-irade-i seniye muvakkaten kanun hüküm ve kuvvetinde olup ilk ictimâ'da heyet-i meb'ûsâna tevdi' edilmek lâzımdır." Şu hale göre dönem itibarıyla devletin kanun kuvvetinde kararname çıkarmayı gerektirecek bir tehlike altında olmaması veya genel asayiş bozucu bir durumun bulunmaması nedeniyle "şimdi bunun bir kanun-ı muvakkat olarak neşri Kânun-ı Esâsî'nin şu sarâhatine külliyyen mugayirdir." denilmekteydi.

Şehzadeler, İstanbul ile Anadolu'nun bir kısmının işgal altında bulunuşunu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin varlığını kanun hükmünde kararnamenin çıkarılması için yeterli ve geçerli bir sebep olarak görmüyorlardı.

3. Meclis'in Oluşturulma Şekli Uygun Değildir: Şehzadelere göre yeni oluşturulacak Meclis-i Âli-i Hanedan'ın oluşturulma şekli amaca hizmet etmemekteydi. Çünkü kanun layihası sadece hanedanı ilgilendirmekteydi. Bu nedenle başka memleketlerde olduğu gibi Meclis bir aile meclisi niteliğinde olmalı dolayısıyla üyeler hanedan azasından oluşmalıydı. Keyfiyetin böyle olması şer'an ve edeben aile mahremiyetinin muhafazasının vacip olmasından kaynaklanmaktadır. Bu nedenle "vükelâ-yı devletten ve haricten zevâtın idhâli maksada külliyyen münâfi" dir. Ancak

³⁶ BOA, HSD. AFT, 6/104. 11 Muharrem 1340/14 Eylül 1921.

³⁷ BOA, İDUİT, 7/49, 2 Rebiyülâhır 1340/2 Aralık 1921.

istişare ile dışarıdan kişilerin iştiraki gerekli görülürse “müzâkere olunan meseleye münhasır olmak üzere o zâta bir rey verilmesi muvâfık-ı akıl ve hikmet olur.” denilmektedir.

4. Kararname Hükümleri İslam Hukukuna Aykırıdır: Şehzadeler, emval ve emlakın tevarüs usulünün şer’î esaslara aykırı olduğu iddiasındaydılar. İslam Hukukuna aykırı olduğu iddia edilen kısım, miras meselesinin düzenlendiği 8. fasıldı. Fasılda emlâk-ı hâkâniyenin halife çocuklarına miras bırakılmayacağı belirtilmesi şu şekilde eleştirilmekteydi: Ana babadan kalan mirasın varislerine intikali zorunludur. Çünkü intikal için İslam Hukuku esaslara göre onların herhangi bir isteği olmasına gerek yoktur. Hatta mirasçılara intikal eden mülklerin “red ve iskât ile merdûd olmadığı ve meşrûiyeti kitab ve sünnet ve icma-yı ümmet ile sâbit olub Hilafet dahi mani-i ires bulunmadığı halde iş bu faslın muhteviyâtı ahkâm-ı şer’îye ve el-yevm düstr-ül amel olan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye ile gayri kabil-i tevfidir.” denmekteydi.

5. Hanedan davalarına bakan özel bir komisyonun kurulması Kânun-ı Esâsiye aykırıdır: Kânun-ı Esâsi’nin 6. maddesindeki “Âl-i Osmanın hukuk-ı hürriye ve emvâl ve emlâk-i zâtiye [ve kanun-ı mahsus mucibince] mâdâm-el-hayat tahsisât-ı maliyeleri tekâfül-ü umumî tahtında”³⁸ ifadelerine atıfta bulunularak Osmanlı ailesine ait hususi konulara bakmak ve hükmetmenin mahâkim-i mülkiyeye ait olduğu belirtilmişti. Mülkiye mahkemelerinin dışında olağan üstü bir mahkeme belirlemenin veya hüküm verme yetkisine sahip bir komisyon teşkilinin kesinlikle uygun olmadığı belirtilmişti. Kişilerle hükümet arasındaki davalara dahi bakma yetkisinin umumi mahkemelere ait olduğu ve bir kimsenin kanunen bağlı bulunduğu mahkemenin dışında bir mahkemeye gitmeye mecbur edilmesinin Kânun-ı Esâsi’ye aykırı olduğu³⁹ belirtilerek söz konusu kanun layihasının bu hükümlere tamamen aykırı olduğu dile getirilmişti.

Şehzadeler hanedana hukuki meselelerde herhangi bir ayrıcalık istemiyorlar, anayasanın üstünlüğü prensibini esas alıyorlardı. Bu bağlamda onlar kararnamenin 54. maddesinde Encümen-i Âli’nin şer’an ve kanunen derinlemesine inceleme gerektiren konular için erbab-ı vukuf ve ihtisastan oluşan özel bir komisyonun kurulmasına dair⁴⁰ olan bölüme itiraz etmekteydiler.

Sonuç olarak şehzadeler bir kanuna gerek olmadığına inanıyorlardı. Mademki hazırlanmıştı bu kez de kanun layihasının içeriğine itiraz ettiler. Onlara göre layiha, hem şer’î kurallara ve hem de Kânun-ı Esâsi’ye aykırı hükümler içermekteydi. Hâlbuki kanun ve nizamların düzenlenmesinde insanların işlerine en fazla yarayan ve zamanın ihtiyaçlarına en uygun fikhî hükümler ve hukuki kurallar ile âdab ve muamelatın esas kabul edilmesi gerekliydi. Şehzadeler, sözlerini ağır ifadelerle devam ettirdiler: “Kânun-ı Esâsi’nin bir maddesi bile hiçbir sebep ve bahane ile tatil veya icrâdan ıskat

³⁸ “Sülale-i Âl-i Osmanın hukuk-ı hürriye ve emvâl ve emlâk-i zâtiye ve madâmelhayat tahsisât-ı maliyeleri tekâfül-ü umumî tahtındadır.” (Kânun-ı Esâsi 6. Madde). Suna Kili, A. Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze*, Ankara, 1985, s. 31.

³⁹ “Yapılacak usûl-ü muhakeme hükmünce hiç kimse kanunen mensup olduğu mahkemeden başka bir mahkemeye gitmeye icbar olunamaz” (Kânun-ı Esâsi, 23. Madde). Kili-Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, s. 33.

⁴⁰ BOA, *Hanedân Defteri*, No:2, s.67.

edilemeyeceği Kânun-ı Esâsî'de mezkûr olmasına ve şer'i şerif ve kanun-ı münîf ahkâmına bi-l-vücûh mugayir olan bu kanunun kabulü halinde ind-Allah ind-el-nas mes'ûl ve muâteb ..." olunacağı belirtilmişti. Bu nedenle "...kanun-ı muvakkat şeklinde neşredilmiş olsa bile kat'iyyen makbul ve mâteber olamaması tabii olmakla hemen reddi îcâb eder." demişlerdi. Şehzadeler, padişahın hanedana dair görev ve yetkisi gereği kanun layihasını geri çevirmesi gerektiğini belirterek sözlerini bitirmişlerdi.⁴¹

Şehzadelerin siyasal iktidara muhalif bir tavır takınmaları gerçekten ilmî ve dinî sebeplerden mi kaynaklanıyordu yoksa bu, son yıllarda süregelen bir siyasi ihtilafın gün yüzüne çıkmış bir hali miydi? Mutlaka bir tercih yapmak zor ama şurası bir gerçek ki bu dönemde veliahtla padişahın arası açıktı. İkili arasında uzun yıllara dayanan dostane ilişkiler, Vahdeddin döneminde takip edilen dış siyaset nedeniyle bozulmuştu. Abdülmecid, padişahın milli mücadele karşısında sergilediği tavır nedeniyle sürekli tepki göstermiş, takip edilen politikarlardan dolayı onu eleştirmişti.⁴² Şimdi yürürlüğe konulmaya çalışılan bir kararname münasebetiyle bir kez daha karşı karşıya gelmişti. Padişah ve komisyon üyeleri tarafından ülkenin işgal altında oluşu görmezlikten gelinirken veliaht ile Mehmet Selim Efendi bu duruma dikkat çekmekten geri kalmamışlardı.

d. Sarayın Eleştirilere Verdiği Cevaplar

Şehzadelerin eleştirilerinin ulaşmasından bir süre sonra saraydan, üzerinde şehzadelere ulaştırılması gerektiği şeklinde bir not bulunan uzunca bir yazı hazırlandı.⁴³ Yazıda şehzadelerin itiraz ettiği noktalara cevap verilmekteydi. Bu noktalar ana hatlarıyla şöyleydi:

1. Zaman, zemin ve ihtiyaca uygundur: Kanun ve nizamların hazırlanmasında insanların işlerine en fazla yarayacak ve zamanın ihtiyacına en fazla uyacak hükümlerin esas kabul edilmesi gereği söz konusu layihanın hazırlanmasında göz önüne alınmıştır.

Şehzadelerin memleketin savaş ortamında olduğu huzur ve sükûnun bulunmadığı böyle bir dönemde zemin ve zamanın uygun bulunmadığı düşüncesi reddedilmişti. Bilakis hanedana dair meselelerin çözümü için en uygun dönem olduğu vurgulanıyordu.

2. Kânun-ı Esâsî'ye aykırı değildir: Şehzadelere verilen cevapta muvakkat kanunların hangi şartlarda ve ne şekilde düzenleneceğine dair görüşün devletin genel politikasına ait bir mesele olup bu hususta karar verme hakkının hanedana değil, devlet işlerinden sorumlu olan hükümet heyetine düşeceği belirtilmişti.

⁴¹ BOA, HSD. AFT, 6/104, Rebiyülâhır 1340/1921.

⁴² Milli mücadele yanlısı olduğu yolundaki söylentiler üzerine Abdülmecid, Ankara'ya davet edilmiş fakat bu teklifi reddetmemekle birlikte kesin cevabı sonra vereceğini belirterek geçirtmişti. Veliahdın milli mücadele yanlısı olduğu şeklindeki haberlerin yayılması onun 1920 yılı son baharında 38 gün süreyle sarayda bir nevi hapis hayatı sürmesine yol açmıştı. (Vahdeddin-Abdülmecid çekişmesi ve ihtilafı konusunda ayrıntılı bilgi için bkz. Bardakçı, *Sabbaba*, s. 191-198; Hülagü, *Vahdeddin*, s. 55-65). Bütün bu gelişmelerin tarafların kanun layihasının hazırlandığı dönemdeki ilişkilerine etki etmesi kaçınılmazdır.

⁴³ BOA, HSD. AFT, 9/76. 29.Z. 1341/13 Ağustos 1923.

3. Meclis'in oluşturulmasında hata yoktur: Karar altına alınacak hususların çoğu hükümet tarafından icra olunacak veya şer'i hükümlerle ilgisi bulunacak konulardır. İcra edilecek işlerin sorumluluğunu üzerine alacak ve şer'i hükümlerin yürütülmesiyle mükellef olan kişilerin Meclis-i Âli-i Hânedân'da bulunması zaruridir. Bu kişiler kendi sorumlulukları altında icra edilecek bir kanunun müzakeresine âzâ-yı müşavere sıfatıyla değil hükümeti temsilen katılmaları vecibedendir.

Meclis'in neden sadece hanedan üyelerinden oluşmaması gerektiği anlatıldıktan sonra komisyonda hanedan üyesinin bulunmama sebebine de değinilmişti. Bu kısım aynı zamanda Abdülmecid Efendi'nin Eylül 1921'deki eleştirisine cevap niteliği taşımaktaydı. Yazıya göre komisyonun görevi sadece layiha hazırlamaktır. Hâlbuki hazırlanan layiha veliahdın başkanlığını yürüttüğü Meclis'e gelecek ve burada madde madde görüşülecek, tartışılacak nihayet değiştirilmesi uygun görülen maddeler değiştirilebilecekti. Bu yönüyle komisyonun müsvedde hazırlamaktan öte bir vazifesi yoktu. Öte yandan resmi dairelerde toplanan komisyonlara hanedan üyesinin katılmasının hiçbir yerde ve özellikle de Osmanlı Devleti'nde adet olmadığı belirtilmişti.

Aile mahremiyetinin gizliliği konusunda şehzadelerin itirazları haklı bulunmuştu. Hanedan ailesine ait olup gizli kalması gereken ve dışarıdan insanların duyması şeran ve edeben uygun olmayan meselelerin görüşülmesi sırasında Meclis-i Âli-i Hânedân'ın padişahın başkanlığında sadece hanedan üyelerinin katılımıyla toplanmasının uygun olacağı belirtilmişti. Zaten böyle bir durumun nadiren ortaya çıkacağı düşünülerek kanun layihasına bu hususta bir maddenin konulmasıyla itiraza konu olan mahzurun ortadan kalkmış olacağı dile getirilmişti.⁴⁴

4. Layiha Hükümleri İslam Hukukuna Aykırı Değildir: Yazıda tanzim olunan kanun layihasının şer'i esaslara ve kanunlara aykırı olmayıp bilakis "ahkâm-ı şer'îye ve kanuniyeden" ilham alınarak oluşturulduğu, hatta Encümen-i Âli'nin şer'î meseleleri ilgilendirecek bazı hususların müzakeresi esnasında Fetva Emni'nin de hazır olmasını şart koştuğu belirtilmişti. Layihada şer'î hükümlere uymayan taraf görülürse İslam Hukuku esaslarının muhafazasıyla yükümlü olan Şeyhülislam Efendi'nin müzakere esnasında gerekli itirazı yapabileceğinden bu hususta endişeye gerek olmadığı belirtilmişti. Hatta şehzadelerin itirazına oldukça anlamlı ve biraz da sert bir cevap verilmişti. Cevapta altı buçuk asırlık bir saltanatın ulema ve fukahânın gözü önünde devam eden "ananât-ı kadîmesinin ve âzâ-yı hânedânın şeref ve haysiyetinin esasâtımızın müsaadesi derecesinde muhafazası da nazar-ı itibara alınmıştır." deniliyordu.

Netice itibarıyla padişahın hanedan üzerindeki hak, sorumluluk, görev ve yetkisi olduğu için bu kanun layihası hazırlatıldığı, eğer layihada "ahkâm-ı şer'îye ve kanuniyeye" aykırı noktalar varsa bunun Meclis'teki müzakeresinde dile getirilmesi gerektiği vurgulanmıştı. Bu nedenle hemen pazartesi günü layihanın tetkiki için

⁴⁴ Gerçekten de karamamenin ikinci faslında yer alan sekizinci madde karara uygun olarak düzenlenmiş olup şöyleydi: Hânedâna ait olup şüyu caiz görülemeyen sırf ailevi husûsât taraf-ı şahanedan intihab buyrulacak Şehzadeğândan mürekkep husûsî bir encümende tedkik ve müzâkere olunarak itihaz-ı karar edilir. Hadise Encümen-i Âliye mevdu' husûsâta taalluk edilir ise icabât-ı kanuniyenin ifâsı zımında esas mesele ile itihaz olunan karar encümene muhtasaran tebliğ olunur. *BOA, Hânedân Defteri No:2, s.61.*

Encümen'e katılmaması gereği vurgulanmıştı. Öyle anlaşılıyor ki Abdülmecid Efendi ile Mehmet Selim Efendi muhalif olmalarından dolayı ya Encümen toplantılarına katılmıyorlar ya da katılmama ihtimallerinden dolayı pazartesi katılmaları gerektiği özellikle vurgulanıyordu.

Eğer şehzadeler Encümen toplantısına gelmeyip layihanın müzakerelerine katılmazlarsa ne olacaktı? İşte burada padişahın bir nevi tehdidine şahit olunmaktadır: Toplantıya katılmamak layihanın tamamının reddedildiği şeklinde anlaşılacak ve bu durumda ya Encümen tatil edilecek ya da karışıklığı önlemek için padişah tarafından bir kanunun yapılması söz konusu olacaktı. Böyle bir durumun olmasına ise toplantıya katılmamaları durumunda söz konusu şehzadelerin yol açacağı belirtilmişti.

Padişahın şehzadeleri layihanın görüşüleceği Encümen'e getirme konusunda ısrarcı davranması hanedana rağmen hanedan için kanun hazırlanmasından sakınma ve uzlaşma sağlama amacından kaynaklanıyordu. Söz konusu Encümen'in lağvedilmemesi ve layihanın yürürlüğe girmesine bakılırsa şehzadelerin Encümen toplantısına katılması sağlanmış olmalıdır. Buna rağmen kanun layihası, padişahın önde gelen hanedan üyeleriyle bir takım sorunlar yaşadığını göstermesi bakımından ilginçti.

e. Encümen-i Âlî-i Hânedâna Atama ve Kararnamenin Tetkiki

Abdülmecid ve Mehmet Selim Efendi'lerin itirazları ve itirazlarının cevaplandırıldığı sırada kararnamenin icaplarından bazılarının padişahça yerine getirilmesi gerekiyordu. Çünkü komisyonca hazırlanan kanun layihasının 8. faslı dışındaki kısmı 29 Ekim 1921'de padişaha iletilmiş, 8. faslın hazırlıkları ise sürüyordu. Padişah zaman kazanmak için hemen icraata başladı. Buna göre ilk olarak *Hânedân Umurunun Rü'yetine Mahsus Meclis*'in yerine *Encümen-i Âlî-i Hânedân* adıyla yeni bir meclisin kurulduğu belirtilerek Meclis'in üyeleri belirlendi. Meclis'in doğal başkanı padişah olmakla birlikte reislik fiilen ve vekâleten Veliâht Abdülmecid'e veriliyordu. Meclis'te Şehzade Mehmet Selim'e ilave olarak sadrazam, şeyhülislam ve dâhiliye nazırı da vardı. Raportör *mabeyn başkâtibi* ve *sadaret müsteşarı* Ali Fuat (Türkgeldi) Bey'di. Hukuk müşaviri ise Hukuk Fakültesi müderrislerinden Mustafa Fevzi Efendi'ydi.⁴⁵ İradede Encümen'in öncelikli görevinin layiha içeriğinin incelenmesi, yürürlüğe girmesi ve hanedanla ilgili işlerin ifasını temin etmek olduğu belirtilmekteydi.⁴⁶

f. Layihanın İslam Hukukuna Uygun Olduğuna Dair Fetva

Şehzadelere gerekli cevaplar verilse ve yeni Meclis üyeleri atanıp layihanın incelenmesi için zemin hazırlansa da kafalardaki soruları gidermek adına yeni teşebbüslere girişildiği görülmektedir. Zira layihanın tamamı hazırlandığı halde konuyla ilgili padişah iradesi hâlâ yayımlanmamıştı. İşte bu sıralarda Şeyhülislam Nuri imzasını taşıyan ve 21 Ocak

⁴⁵ 1913 tarihli nizamnameyle kurulan *Hânedân Umurunun Rü'yetine Mahsus Meclis*'in yalnız adında değil üyelerinde de değişikliğe gidilmişti. Yeni mecliste Harbiye Nazırı yoktu. Onun yerine Dâhiliye Nazırı gelmişti. Meclise layihaya yaptığı itirazlarla dikkat çeken Mehmet Selim de dâhil edilmişti. Hukuk Müşaviri de eski mecliste yoktu. Bu şekilde oluşan meclisin temel görevi kanun layihasını incelemektir. Çünkü yürürlüğe giren kararnamede üye kompozisyonu tekrar değişti. 6. maddede üyeler şu şekilde ifade edilmişti: Encümen-i Âlî veliahd-ı saltanat hazretleri ve taraf-ı eşref-i şâhânedan intihab buyrulacak Şehzadegân ile sadr-ı azam ve şeyhülislamdan mürekkeptir. Vükelâ-yı devletten bir zat dahi tensib-i şâhâneye iktirân ettiği takdirde Encümen-i Âlî'ye iltihak edebilir. *BOA, Hânedân Defteri*, No:2, s.60-61.

⁴⁶ *BOA, İDUİT*, 2/57. 17 Kânunuevvel 1337/17 Kasım 1921.

1922 tarihinde Sadaret'e yazılmış olan tezkere bir anlamda Abdülmecid ve Mehmet Selim Efendi'lerin layihanın şer'i usullere aykırı olduğu iddialarına bir cevap niteliği taşımaktadır. Tezkereden anlaşıldığına göre komisyon tarafından hazırlanan layiha, şeyhülislamın başkanlığında bir Encümen tarafından incelenmişti. Encümen'de Şeyhülislam Nuri Efendi'den başka Adliye Nazırı Kazım, Hukuk Müşaviri Mustafa Nuri ile Fetva Emni ve Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îye Reisi bulunmaktaydı. Encümen, layihanın "muvâfık-ı şer'î şerif bulunduğu"nu yani İslam Hukukuna uygun olduğunu "tasdik ve imza" etmişti. Öte yandan tezkerede şeriata uygunluk belgesinin Encümen-i Âli-i Hânedân vekâletine yani Abdülmecid Efendi'ye ek olarak gönderildiği belirtilmekteydi.⁴⁷ Böylece öteden beri layihanın İslam Hukukuna uygun olmadığı konusunda eleştiri yapan şehzadelere en yetkili organdan cevap verilmiş oluyordu.

Fetvaya ilaveten üzerinde bazı düzeltmeler yapıldıktan sonra "muvafık görülmüştür" notu düşülmüş, altında Meclis-i Tedkikât-ı Şer'îye Reis'i ile Fetva Emni'nin imzalarını taşıyan layiha metni de hükümet üyelerinin eline ulaştırılmıştı.⁴⁸

C. Kararnamenin Kabulü ve Yürürlüğe Girmesi

Fetvanın sadarete ulaşmasından sonra toplanan hükümet üyeleri layiha hakkındaki nihai kararını 5 Şubat 1922 tarihinde verdi. Hükümet, oluşturulan layihanın içerdiği maddelerden bir kısmının Meclis-i Mebusan'ın toplandığı zamana ertelenmesinin zaruri ve geri kalan kısmının ise acilen uygulanması gerektiği kararına vardı. Kabul edilen kısımlarının kararname şeklinde yürürlüğe konması kararlaştırılırken diğer kısımların "hîn-i ictimâ'ında Meclis-i Umûmiye tevdi'" edilmesi kabul edildi. Örneğin 9. fasılın ceza bahsini içeren maddeleri Meclis-i Umûmiye gönderilmek üzere ayrılmış, diğer fasıl ve maddelerden bazıları çıkarılmış bazılarına ilaveler yapılmış, bazı maddelerin ibareleri ve madde numaraları değiştirilmek suretiyle düzeltilmişti.⁴⁹ Hazırlanan "kararname layihasının meclis-i mezkûrun ictimâ'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere mevkî-i mer'iyete" konması kararlaştırıldı.⁵⁰ *Hânedân-ı Âli Osman Umuru Hakkında Kararname* üstte padişah Vahdeddin'in ve altta da hükümet üyelerinin imzası olduğu halde 7 Şubat 1922 tarihinde yürürlüğe girdiği şu ifadelerle belirtildi: "Meclis-i umûminin içtimâ'ında kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu kararnamenin mevkî-i mer'iyete vaz'ını irade eyledim."⁵¹

Aslında hedef kararname değil kanun yapmaktı. Ancak memleketin içinde bulunduğu şartlar ve Meclis'in 11 Nisan 1920'de padişah tarafından tatil edilmiş olması nedeniyle kanun yapma imkânı yoktu. Bu nedenle Kânun-ı Esâsî'nin hükümete verdiği yetkiye dayanılarak kanun layihası, kararname şekline dönüştürülmüştü. Ve bir gün Meclis toplanırsa kararnamenin kanun şeklinde düzenlenmesi gerekecekti.

Kararname geçerli miydi? Osmanlı cephesinden bakılırsa elbette. Çünkü Osmanlı Devleti, padişahı ve hükümetiyle uluslar arası arenada meşru varlığını sürdürmekteydi. Öte yandan kararnamenin çıkarılması sürecinde bütün yasal prosedürlere itina ile uyulmuştu.

⁴⁷ BOA, İ.DUİT, 2/67, Lef:3, 21 Kânunusani 1338/21 Ocak 1922.

⁴⁸ BOA, İ.DUİT, 2/67, Lef:2, 09.C. 1340/ 7 Şubat 1922.

⁴⁹ Eldeki mevcut belgelere göre layihanın aslı 72 maddeden oluşmaktaydı (BOA, İ.DUİT, 2/67, Lef:2). Hâlbuki yürürlüğe giren madde sayısı 57'dir. BOA, *Hânedân Defteri* No:2, s.66.

⁵⁰ BOA, İ.DUİT, 2/67, Lef:4, 7 Cemaziyelahir 1340/ 5 Şubat 1922.

⁵¹ BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s.66.

D. Kararnamenin Kaynağı

Kararnamenin oluşturulmasında esas alınan kaynakların ne olduğu şaşırtıcı değildi. Bunları şu şekilde sıralamak mümkündür: 1. “Hânedân-ı saltanatça şimdikiye kadar meşrûan ve teamülen cârî ahkâm”. 2. 1913 tarihli “Hânedân-ı Saltanat Âzâsının Hâl ve Mevkîleri ile Vazâifini Tayin Eden Nizamname” 3. “Avrupa hânedân-ı hükümdârîlerince medvûn ve mer’î-i kavâninin din ve devletçe kabulü haiz müfid ahkâmı...”⁵²

Kararnamenin kaynağı ile ilgili dikkat çeken birkaç hususu dile getirmekte fayda vardır. Öncelikle kaynaklar arasında İslam Hukukunun zikredilmemesi ilginçtir. Böyle bir ifadeye doğrudan yer verilmemesi hanedan hukukunun örfî yönünün ağır bastığının bir göstergesidir. Nitekim kanun layihasının şer’î şerife uygun olmadığı yolundaki eleştirilerin sebeplerinden biri muhtemelen buradan kaynaklanmaktaydı. Ancak hanedana ait teamül ve ananelere yüzyıllar boyu ulemanın ses çıkarmaması onlar tarafından onayladığı şeklinde yorumlanmıştı. Nihayet hazırlanan layihanın İslami esaslara uygunluğunun en yüksek dinî merciler tarafından bazı düzeltmeler yapılarak onaylanması, İslam Hukukundan yararlanılmasa bile ona aykırı hükümler taşımadığının tasdiki anlamına gelmektedir.

Diğer ilgi çekici bir husus ise Osmanlı hanedan hukukunun düzenlenmesinde Avrupa’nın örnek alınmasıdır. Daha başlangıçta Avrupa hanedan hukukunu incelemeye muktedir insanların komisyonda yer almasına dikkat edilmiş ve belki de bu sebepten dolayı komisyonun başkanlığı Hariciye Nazırı’nın uhdesine verilmişti. Bu bağlamda “*Saksonya Kanun-ı Emirîyesinin 13 Nisan 1888 Tarihli Kanun ile Tadil Olunan Yirminci Maddesi*”nin Türkçe’ye çevrildiği ve burada bulunan hükümlerin neredeyse aynısının kararnameye yansıtıldığı görülmektedir.⁵³ Osmanlı Devleti’nde batı kanunlarından yararlanmanın tarihi yeni olmasa da hanedan hukukunun oluşturulmasında doğrudan doğruya zikredilmesi yeni bir durumdu.

Avrupa’daki çeşitli hanedanlara ait hukuki mevzuatın incelenerek buradan yararlanılmasında Osmanlı hanedanının geleceğini garanti altına alma düşüncesi de bulunmaktaydı. İşgal altında bulunan ve işgali muhtemel yerlerdeki hanedana ait emlakın Avrupa hukuk normları esas alınarak uluslar arası alanda geçerli olacak bir yasal güvenceye kavuşturulması hedefler arasında olmalıdır. Çünkü hanedana ait varlıklar, ülkenin gelecekteki hukuki statüsü ne olursa olsun ancak bu şekilde muhafaza edilebilirdi.

E. Kararnamenin Kapsamı

Kararname hükümleri şüphesiz Osmanlı hanedanı ile ilgiliydi. Ama Osmanlı hanedanı kavramından anlaşılması gereken neydi? Bunun cevabı kararnamenin üçüncü maddesinde yer almaktadır. Madde “hanedan mensubu” ile “hanedan azası”nı birbirinden ayırmaktadır. Maddeye göre padişah ve şehzadelerin sicill-i hânedânda kayıtlı zevceleri ile sultanların kız ve erkek çocukları ve eşleri hanedan üyesi olmayıp “hânedân-ı saltanata mensub” kabul edilmekteydi. Şu halde kararname hanedan

⁵² BOA, İDUİT, 2/67, Lef:4, 7 Cemaziyelahir 1340/ 5 Şubat 1922.

⁵³ BOA, İ. DUİT, 7/49, Lef:13/25.S.1340/ 27 Ekim 1921.

üyelerini yani Osman Gazi'nin soyundan gelen padişah ve şehzade ile bunların kızları olan sultanları ilgilendirmekteydi.⁵⁴

F. Kararnamenin Bölümleri ve İçeriği

Kararnamede hanedan meseleleri 1913 tarihli nizamnameden çok daha ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştı. Zira ilki 24 madde ve bir de madde-i münferideden oluşmakta iken kararname 57 maddeden oluşmaktaydı. Kararnamenin büyük bir ekseriyeti, Hânedân-ı Saltanat Nizamnamesi'nin çatısı üzerine oluşturulmuş gibidir. Bu nedenle bazı ifadeler aynen kalmış bazıları ise değiştirilmiş ya da genişletilmişti.

Nizamnameden farklı olarak düzenlenen kararname *fasıl* denen bölümlerden oluşmakta ve fasılların altında konu bütünlüğü sağlaması açısından başlıklar yer almaktadır.

Birinci fasıl **Hânedân-ı Âl-i Osman** başlığını taşımaktadır. Fasılda padişahın hanedan içindeki yeri tanımlandıktan sonra hanedan üyesi, hanedan mensubu, şehzade, sultan, veliaht gibi kavramların tanımlarına yer verilmiştir.

Hânedân-ı Âl-i Osman Üzerinde Hakk-ı Velâyet başlığı ile verilen ikinci fasılda; 1913 tarihli nizamnamede *Hânedân Umurunun Rû'yetine Mahsus Meclis* olarak geçen Meclis'in adının *Encümen-i Âl-i Hânedân* olarak değiştirildiği görülmekte ve Meclis'in görev ve yetkileri ile üyelerine yer verilmektedir. Burada nizamnamede olmayan bir hususa yer verildiği dikkati çekmektedir. Hanedana ait olup hariçten kimsenin bilmemesi gereken ailevî bir meselenin padişah tarafından tayin edilen şehzadelere oluşacak hususi bir Encümen tarafından ele alınacağı belirtilmektedir. Layiha taslağında yer almayan bu hüküm büyük ihtimalle şehzadeler Abdülmecid ile Mehmet Selim'in itirazları neticesi kararnameye konulmuştu. Yine bu fasılda hanedan üyelerinin yurt dışına çıkışlarında izlenecek yol ve yöntemlere değinilmekte, yurt dışına çıkışla ilgili mevzuatın gerektiğinde azalar dışındaki hanedan mensuplarına da teşmil edilebileceği belirtilmektedir.

Üçüncü fasılda yer alan 12–21. maddeler **Hânedân-ı Âl-i Osmanın İzdivac ve Mufârekatları** başlığı altında hanedan üyelerinin evlenme ve boşanmalarına dair usul ve esasları belirlemektedir.

Şehzade ve sultanların padişahın izinsiz evlenemeyeceği kurala bağlanmakta; izinsiz evlilik yapılan zevce ya da zevce ile bunlardan doğan çocuklar sarayca tanınmayacağı belirtilmekteydi. Nikâhlar sarayda şeyhülislam huzurunda usulüne göre yapılacaktı. Damatlar boşanma hakkını sultanlara vermekte onlar da bu hakkı padişaha devretmekteydi.

Dördüncü fasıl **Hânedân-ı Saltanatın Tevellüdât ve Vefiyâtı** başlığı altında düzenlenen ve 22–25. maddeleri içeren bölümde hanedan üyelerinin doğum ve ölümlerinde düzenlenecek evrak ile bu evrakın muhafazasına dair usul ve esaslara değinilmektedir.

Beşinci fasılda yer alan ve **Vesayet** başlığı altında düzenlenen 26. ve 27. maddelerde ise sultan ve şehzadelere vasi tayin edilmesi ile ilgili meselelere yer verilmektedir.

Hânedân-ı Saltanatın Terbiye ve Tahsiliyle Tayin-i Meslekleri başlığı altında düzenlenen altıncı fasıl 28–38. maddeleri ve bir de madde-i muvakkate başlığı

⁵⁴ BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s.60.

altında bir maddeyi kapsamaktaydı. Burada şehzadelerin eğitim öğretiminin ne şekilde olacağı, hangi okullara gidecekleri, müfredatının nasıl olacağı, eğitim-öğretimin nasıl teftiş ve kontrol edileceği, eğitim-öğretimden kimlerin sorumlu olacağı kısaca ilköğretimden yükseköğretime kadar şehzade eğitiminin esasları belirlenmişti.

Yedinci fasıl **Hânedân-ı Saltanatın Tahsisâtı** başlığı altında düzenlenmişti. Burada şehzadeler ve dul kalan şehzade eşleri ile sultanlara yaş esasına göre tahsis edilecek maaşın anayasa ve ilgili yasa hükmüne göre verileceği belirtilmişti. Aynı zamanda önceden daire tahsis edilmemişse evlenen şehzadelere Hazine-i Hassâ tarafından bir daire tahsis edilmesi hükme bağlanmıştı. Evlenen bir sultan ise bedelleri Hazine-i Maliye'den ödenerek hane veriliyor ve bir de çeyiz tahsisatının da yine aynı hazine tarafından karşılanacağı belirtiliyordu. Ve son olarak da sultanlar ikinci defa evlilik yaparlarsa hane ve cihaz bedeli verilmeyeceği belirtiliyordu.

Üzerinde uzun görüşmelerin yaşandığı ve oluşturulması için büyük bir çaba harcanan sekizinci fasıl, **Emlâk ve Emvâl-i Hâkâniye** başlığı altında düzenlenmişti. Burada kısaca; emlâk-ı hâkâniye ve emlâk-ı şahsîyenin tanımı, bunların vereseğe intikal edip edemeyeceği gibi hususlara ayrıntılı şekilde yer verilmişti.

Hânedân-ı Saltanata Aid Deavî-i Hukukîye başlığı altında düzenlenen dokuzuncu fasıl üyelerin hukuki müşkûlatlarını ne şekilde çözeceklerini açıklamaktadır. Bu bağlamda başvuru mercii, muhakeme ve şahitlik usulleri, hacze tabi ve tabi olmayan emlak ve emvalin ne olduğu gibi konular açıklanmaktadır. Hanedanla ilgili hiçbir meselenin Encümen'e gelmeden normal mahkemelerde görülemeyeceği hükmü son derece ilgi çekici olup 1913'teki nizamnamede böyle bir mecburiyet söz konusu değildi.

Muamele-i İntibahiyye başlığı altındaki onuncu fasılda kararname hükümlerine uyulmaması ve kendi şeref ve haysiyetini küçük düşürücü bir fiil ve harekette bulunulması durumunda hanedan üyelerine verilecek cezalar ve cezaların affı konusuna yer verilmişti.

On birinci fasılda **Mevadd-ı Müteferrika** başlığı altında değişik konulara değinilmişti. Hânedân Encümen-i Âlisinin toplanma zamanı, yeri ve şekli 53. maddede; daha derin inceleme yapılacak konuların incelenmesi için gerekli görüldüğünde komisyon oluşturabileceği 54. maddede; hanedan üyelerinin siyasetle uğraşamayacağı, seçmen veya aday olup seçimlere giremeyeceği 55. maddede; yürürlüğe girme zamanı 56. maddede ve kararnamenin icrasından sorumlu mercii 57. maddede zikredilmişti.

Kararnamenin geneli dikkate alındığında 1913 tarihinde yayınlanan nizamnameden daha geniş bir açıklamaya sahip olduğu görülür. Nizamnamede yer verilmeyen birçok konuya burada değinilmektedir. Emlâk ve emvâl-i hâkâniye, emlâk-ı şahsîye, Meclis'in toplanma yeri ve zamanı, şehzadelerin boşanma usullerine değinilmesi, hane tahsisi ve çeyiz ödemeleri, veliaht dışındaki şehzadelerin Meclis üyesi olması, aile mahremiyeti olarak değerlendirilebilecek hususlarda hanedan üyesi dışında kimsenin Meclise alınmaması yeni konulardandı.

Kararnamede, nizamnamede değinilen konuların bazıları daha da genişletilerek verilmişti. Örneğin nizamnamede zikredildiği halde tek madde ile geçilen şehzadelerin eğitim-öğretimi meselesi kararnamede on maddede etraflıca ele alınarak düzenlenmişti. Kısaca nizamnamede yer alan bazı konular kararnamede aşağı yukarı aynı ifadelerle yerini korumuş, bazıları genişletilmiş ve ifade değişikliklerine uğramıştı.

Buna rağmen düzenlenmesi düşünülen birçok konu kararnameye girememiş taslak olarak kalmıştır. Nitekim mevcut belgelere göre layihanın aslı 72 maddeden oluşmasına rağmen⁵⁵ yürürlüğe giren madde sayısı 57'dir.⁵⁶

G. Kararnamenin Uygulanması

Kararnamenin yürürlüğe girmesiyle hemen uygulanmaya başlandığı ve yürürlüğün saltanatın kaldırılmasına kadar devam ettiği anlaşılmaktadır.⁵⁷ Bir başka deyişle kararname Şubat 1922'den Kasım 1922'ye kadar uygulanmış olup ömrü yaklaşık dokuz ay sürmüştü. Bu zaman zarfında az da olsa bazı meselelerin yeni mevzuat esasına göre değerlendirildiği görülmektedir.

1. Evlenme ve Boşanma İşlemleri

Kararnamenin üçüncü fasılda yer alan 12–21. maddeleri şehzade ve sultanların evlenme ve boşanmalarının usul ve esaslarını belirlemiştir. Buna göre şehzade ve sultanların evlenirken padişahın izin alması zorunluydu. İzin için yazılı olarak yapılan müracaat üzerine durum, padişah tarafından Encümen'e sorulacak, Encümen de evliliğin "kefâet"ine yani denkliğine karar verirse padişah tarafından yazılı cevap verilecekti (madde:19). İzin alındıktan sonra nikâhlar sarayda şeyhülislam huzurunda usulüne göre yapılacaktır.

Kararname, ailenin kurulmasıyla ilgili hususları özenle düzenlemesine rağmen, aile fertlerinin tamamının kurallara uydukları söylenemez. Hanedan üyeleri kurallara uymasa da kurallara uyulup uyulmadığının ilgililer tarafından takip edildiği ve en azından kararnamenin uygulanmasına gayret ettikleri söylenebilir.

Konuyla ilgili ilginç bir örnek II. Abdülhamid'in oğlu Şehzade Abdülkadir Efendi'nin kararname usullerine aykırı olarak yaptığı evlilikle ilgiliydi. Şehzade, padişahın izin almaksızın Meziyet Hanım'la evlenmişti. Evliliğin izinsiz olarak gerçekleşmesinin yanında nikâhtan sonra ortaya birçok sorun çıkmıştı. Şehzadenin nikâhı, Kadıköy'de Osman Ağa Mahallesi imamı Süleyman Efendi tarafından tarafların vekil ve şahitleri huzurunda kıyılmıştı. Nikâh olayı, Polis Müdür-i Umumiyesi tarafından Encümen'e bildirilince durum ortaya çıkmış oldu. Öte yandan Meziyet Hanım'ın eski eşlerinden Selim Sipahi'nin Üsküdar Şer'îye Mahkemesi'ne Meziyet Hanım'la aralarındaki nikâhın devam etmekte olduğu iddiasıyla yaptığı başvurunun varlığı da anlaşılmıştı.

Meziyet Hanımla Abdülkadir Efendi'nin nikâhları şer'î usullere uygun şekilde icra edilmişti. Çünkü nikâhtan önce Heybeli Ada İmamı Şevket Efendi ile Kartal Kazası Mahkeme-i Şer'îyesi naibinden nikâhın kıyılmasına mani bir durumun olmadığına dair ilmühaber ve izinname alınmıştı.

Nikâhın şer'î usullere uygun olarak icra edildiği konusunda şüphe yoktu ama usul, kararname hükümlerine aykırıydı. Bu durumu göz önüne alan Encümen, padişah iradesi ile yürürlüğe konulan kararnamenin açıkça belirtilen hükümlerine aykırı hareketlerinden dolayı Heybeli Ada imamı Şevket Efendi, Osman Ağa Mahallesi

⁵⁵ BOA, İDUİT, 2/67, Lef:2, 09.C.1340/ 7 Şubat 1922.

⁵⁶ BOA, Hânedân Defteri No:2, s.66.

⁵⁷ Nitekim 2 nolu Hânedân Defteri'ndeki son kayıt tarihi 26 Eylül 1338/26 Eylül 1922'dir. Hânedân Defteri No:2, s. 74, 26 Eylül 1338.

imamı Süleyman Efendi ve Kartal Kazası Mahkeme-i Şer'iyesi naibinin meslekten men edilmelerine karar verdi. Ancak naibin emekliliği hak etmesi nedeniyle emekliye sevki uygun görüldü. Şahıslar yalnız bu ceza ile kurtulamayacaklardı. Yapılacak tahkikatın neticesine göre kanuna aykırı hareket etmekten dolayı ayrıca cezaya da maruz kalabileceklerdi.⁵⁸

Nikâhın kıyılması sürecinde rol alan şahıslar kararname hükümlerine aykırı davranmaktan ceza almışlardı. Ya kurallara uymayan şehzade ile yeni eşinin durumları ne olacaktı? Şu hale göre Abdülkadir Efendi evlilik izni için padişaha müracaat etmemiş, nikâh izinsiz olarak kıyılmıştı. Şimdi ne olacaktı?

Kararnamenin 13. maddesine göre şehzadelere biri hanedan üyesi olmayan biriyle izinsiz olarak evlendiğinde; şehzadenin eşi hanedana mensup olamayacağı gibi ondan doğacak çocuklar da hanedan üyesi sayılmayacaktı. Şehzadenin yaptığı bu evliliğin üzerinden fazla bir zaman geçmeden saltanatın kaldırılması, sonuçlarının takibini engellemektedir. Ancak aynı şehzadenin 1913 tarihli nizamnameye aykırı olarak yaptığı evlilik neticesinde iki oğlu şehzade sayılmamış ve eşi de hanedan mensupları arasında gösterilmemişti. Dolayısıyla ne çocuklar ve ne de eş hanedan mensubu ve üyeliğinin getirmiş olduğu çeşitli hak ve ayrıcalıklardan yararlanamamışlardı.⁵⁹ Muhtemelen şehzadenin yeni eşi ile çocukları da bu haklardan mahrum bırakılacaklardı.

Kararnamenin yürürlüğe girmesinden sonraki dönemde sultanların boşanmasına dair tek örnek, son padişah Vahdeddin kızı Fatma Ulviye Sultan'ın boşanma/boşama kaydır. Sultanın boşanma usulü İslam Hukukunun izin verdiği ancak yaygın olmayan bir boşanma türüdür. Fatma Ulviye Sultan bu kaydın düzenlendiği sırada sadrazam olan ve aynı zamanda hanedan işlerinin görüşüldüğü Encümen'in üyesi Sadrazam Tevfik Paşa'nın da oğlu İsmail Hakkı Bey⁶⁰ ile evliydi.⁶¹

İsmail Hakkı Bey Anadolu'da Yunanlılara saldırı hazırlıklarının sürdüğü bir sırada Ankara'ya davet edilmişti.⁶² Damat sultanın habersizce 27 Ocak 1922 tarihinde Anadolu hareketine katılmış ve geri dönmemişti.⁶³ Sultan, kocasının İstanbul'dan ayrılışının üzerinden yaklaşık 5 ay geçtikten sonra boşanma işini ele aldı. Çünkü damat,

⁵⁸ *Hânedân Defteri*, No:2, s. 73. 1 Safer 1341/23 Eylül 1922.

⁵⁹ Şehzadenin daha önceki evliliği ve sonuçları hakkında bkz. Cevdet Kırpık, "Nizamname Dışı Bir Evlilik Şehzade Sayılmayan İki Çocuk", *Toplumsal Tarih*, Sayı:170, Şubat 2008, s. 48–55.

⁶⁰ İsmail Hakkı Bey, son Sadrazam Tevfik Paşa'nın iki oğlundan biriydi. O, İsviçre'li annesi Elisabeth'den 1881'de Atina'da doğdu. 1908'den sonra askeri eğitim almak için Almanya'ya gitti. Bu sırada başlayan Balkan savaşlarına eğitimini yarıda keserek katıldı; eğitimini daha sonra tamamladı. İsmail Hakkı Okday, *Yanya'dan Ankara'ya*, İstanbul, 1994 s. 28–26; Orhan Koloğlu, *Son Sadrazam Milli Mücadele Tarafları Ahmed Tevfik Paşa*, İstanbul, 2007, s. 19, 84; Murat Bardakçı, *Şabbaba*, İstanbul, 2006, 210.

⁶¹ *BOA, Hânedân Defteri* No:2, s. 15, 30 Teşrin-i evvel 1330/12 Kasım 1914; Koloğlu, *Son Sadrazam*, s.86–87.

⁶² Davet, Padişahın askeri danışmanlığını yapan ve sık sık Ankara'ya gidip gelen Yüzbaşı Neşet Bey'in getirdiği haber üzerine İstanbul'daki gizli teşkilatın başkanı Ekrem Bey'den gelmişti. Ekrem Bey'den gelen tezkere Ankara'da kurmay subaylara büyük bir ihtiyaç duyulması nedeniyle milli harekete katılımı teklif edilmekteydi. Ankara'nın onu davet etmesinin iki sebebi olabilirdi. Birincisi padişahın damadının Anadolu hareketine katılması iyi bir propaganda vasıtasıydı. İkincisi gerçekten kurmay subaylara duyulan ihtiyaçtan kaynaklanabilirdi. Koloğlu, *Son Sadrazam*, s.133–134.

⁶³ Bardakçı, *Şabbaba*, s. 211–212.

aralarında bir anlaşmazlık olması durumunda boşanma hakkını sultana verdiğini nikâh sırasında kabul etmiş bulunuyordu.⁶⁴

Boşanma Ulviye Sultan'ın Nişantaşı'ndaki evinde padişahın *imam-ı evvel* Hafız Osman Besim, *başmusabib* Anber ve *ikinci musabib* Mazhar Sadullah'ın huzurlarında oldu. Tutanağın altına Şeyhülislam Nuri, "iş bu vesîka huzurunda imza olunmuştur." notunu düştü.⁶⁵

Sultanın nikâhı kararnameden önce yürürlükte olan nizamname hükümlerine göre yapılmış ve boşama hakkını kullanma konusunda dönemin padişahı V. Mehmet'i vekil tayin etmişti.⁶⁶ Sultan, babası padişah Vahdeddin'in iznini alarak vekil olmaksızın boşanmayı istemiş ve bizatihi kendisi İsmail Hakkı Bey'den *talâk-ı bayin*⁶⁷le boşanmıştı. Yani sultan, nizamnameye göre nikâhlanmış fakat kararnama hükümlerine göre boşanmıştı. Ulviye Sultan, boşanma sebebini adem-i imtizac yani uyumsuzluk, anlaşamama olarak açıklamıştı. Boşanmanın gerçekleşme şekli ilginçti. Damat İsmail Hakkı Bey sultandan ayrılmak istese bu, kararnama hükümleri uyarınca mümkün değildi. O belki de eşinden ayrılmak için Anadolu'ya geçmekten başka çare bulamamıştı. Öte yandan sultan mihrden de vazgeçmiş bulunuyordu.

Özetle söylemek gerekirse kararnama hanedan üyelerinin evlilik ve boşanmalarını ayrıntılı bir şekilde düzenlemişti. Dikkat çekici husus ise sultanların damatlar karşısında daha güçlü bir durumda olmalarıydı. Bundaki amaçlardan en önemlisi muhtemelen ailenin şan ve şerefini muhafaza etmekte.

2. Eğitim-Öğretim Konusunda İcraatlar

Eğitim-öğretim işi doğrudan doğruya Encümen'in uhdesine verilmişti. Bu nedenle Encümen hemen icraata başladı. Kararnamenin yürürlüğe girmesinin üzerinden yaklaşık bir ay geçmişti ki şehzadelerden Ahmed Tevhid Efendi'nin devam etmekte olduğu Mekteb-i Bahriye'yi terk ettiği bilgisine ulaşıldı. Bunun üzerine söz konusu şehzadenin derhal okula başlaması yönünde karar alındı.⁶⁸

Kararnama hükmü gereği şehzadelerin eğitimi için bir *Ders Nazırı* atanması gerekiyordu. Atama Ahmed Tevhid'in uyarılmasından daha önce 23 Mart 1922'de gerçekleşti. Bu göreve Bahriye Nazırlığı, ordu komutanlığı ve Mekteb-i Harbiye'de

⁶⁴ BOA, *Hânedân Defteri* No:2, s. 16. Kurala göre evlilik bağının devamına mani bir durum meydana geldiğinde sultan durumu padişaha iletirdi. Padişah meseleyi encümene havale eder, encümen anlaşmazlığın nedenlerini inceler, taraflar arasında uyuşmanın mümkün olmayacağı anlaşıldığında boşanmanın gerçekleşmesi hususuna dair bir mazbata düzenlenir, bunun üzerine padişah boşanmanın gerçekleşmesine izin verirdi. BOA, *Hânedân Defteri* No:2, s. 61. Mevcut belgeler dikkate alındığında Ulviye Sultan'ın boşanmasıyla ilgili söz konusu prosedürlerin yerini getirilip getirilmediği anlaşılabilir. Ancak sözlü ya da yazılı babasının iznini alan sultan, kararnamede yazılı usuller çerçevesinde boşama işlemini gerçekleştirdi.

⁶⁵ BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s. 72. 25 Şevval 1340/22 Haziran 1338. Söz konusu boşanma tutanağı gereği yapılmak üzere saray tarafından sadarete gönderilmişti. *Hânedân Defteri*, No:2, s. 72. Muharrem 1341/Eylül 1338/1922.

⁶⁶ BOA, *Hânedân Defteri*, No:2, s. 15, 30 Teşrin-i evvel 1330/12 Kasım 1914.

⁶⁷ Bu boşanma türüne göre evlilik derhal sona eriyor, yeni bir nikâh akdi ve mehir tesis olmaksızın normal aile hayatına dönüş mümkün olmuyordu. Hamdi Döndüren, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, İstanbul, 1983, s. 379–380; Yine bاین talâk ve çeşitleri hakkında bkz. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukuk-ı İslamiye ve İstıhalat-ı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul, 1968, s. 175.

⁶⁸ BAO, *İDUİT*, 5/52. Lef:2, 10 Nisan 1338/10 Nisan 1922; BAO, *İDUİT*, 5/52. Lef:2, 11 Nisan 1338/11 Nisan 1922.

Ders Nazırlığı yapmış bu konuda ihtisas sahibi değerli bir insan olan Esad Paşa atandı.⁶⁹ Paşa önce şehzadelerin maiyetine tayin edilecek olan yaverlerin eğitilmiş, iyi ahlak sahibi kişiler arasından seçilmesi için ilgili birimlerle işbirliğine gidilmesi konusunda karar aldı.

Esad Paşa'nın en önemli görevi ise kararname hükmünce şehzadelere özgü olarak açılması planlanan *İddâdî* idi. Paşa, idadının açılması için mekân ve personel temini konusunda büyük çaba harcadı. Çünkü okul, 1922–1923 öğretim yılına yetiştirilmeye çalışılıyordu. Önemli denebilecek derecede hazırlık yapılmasına rağmen 1922 yılı Ekim ayı başlarında okulun hâlâ eğitim-öğretime başlamadığı anlaşılmaktadır. Başta ödenek sıkıntısı olmak üzere değişik nedenlerin okulun planlanan zamanda açılmamasında etkili olduğu söylenebilir. Çalışmalar ve hazırlıklar devam ediyordu ancak saltanatın 1 Kasım 1922'de kaldırılmış olması kararnamenin uygulanması bakımından her şeyin sonu demektir.

Okulun eğitim-öğretime açılmaması nedeniyle şehzadeler, 1924 yılında yurt dışına çıkarılıncaya kadar eğitimlerini ya devlet okullarında ya da özel ders alarak sürdürdüler.

3. Ölüm Kayıtları

Tıpkı nizamname gibi kararname de hanedan üyelerinin doğum ve ölümlerinde yapılması gereken işlemleri belirtmişti. 22. maddede; “Hânedân-ı saltanat azasının tevellüdât ve vefiyâtı sadrazamın ve Heyet-i Âyân âzâsından iki zâtın muvacehelerinde tanzim olunacak vesâik ile tebeyyün ve tevsik edilir.” kaydı bulunmaktaydı. Kararnamenin yürürlüğe girmesinden sonra vefat eden yahut doğan hanedan üyeleri için bu usulün uygulandığı görülmektedir. Örneğin Şehzade Ziyaeddin Efendi'nin kızı Düriye Sultan'ın vefatıyla ilgili böyle bir kayıt tutulmuştu.⁷⁰

4. Yurt Dışına Çıkış İzinleri

Kararnameye göre hanedan mensupları padişahın resmi izin olmaksızın başkent dışına çıkamazlar ve mücbir bir sebep olmadıkça da izin süresini aşamazlardı (Madde:9). Yurt dışına çıkış söz konusu ise bu kez durum Encümen-i Âl-i Hânedân'da görüşülürdü. Encümen, inceleme sonunda eğer yabancı bir ülkeye gidiş için geçerli bir neden bulunduğuna kanaat getirirse ancak o zaman padişah izni çıkar, ilgili kişiye yazılı olarak iletirdi. Yurt dışına izinsiz olarak çıkan veya verilen izin süresini aşan olursa dönüşlerine kadar tahsisatları kesilirdi (Madde:10). Söz konusu maddeler yalnız hanedan üyelerine değil mensuplara da uygulanabilirdi (Madde:11).

Kararnamenin yayınlanmasının üzerinden bir ay geçmeden Şehzade Şerefüddin Efendi tedavi amacıyla İtalya'ya gitmek için başvuru yaptı. Başvuru Encümen tarafından incelendi ve şehzadenin İtalya'ya gitmesi uygun bulundu. Öte yandan yalnız başına gitmesi uygun görülmemeyerek şehzadenin yaveri Hamdi Efendi'nin birlikte

⁶⁹ BAO, İ.DUİT, 7/46, Lef:2. 24 Receb 1340/23 Mart 1922; BAO, İ.DUİT, 7/46. Lef:1. 25 Mart 1338/25 Mart 1922.

⁷⁰ Sultanın ölüm tutanakları hakkında bkz. *Hânedân Defteri*, No:2, s. 67. 23 Şubat 1338/23 Şubat 1922; *Hânedân Defteri*, No:2, s. 67. 25 Şubat 1338/25 Şubat 1922.

gitmesi kararlaştırıldı.⁷¹ Daha sonra Saliha Sultan'da İsviçre'de bir sanatoryumda tedavi olmak için başvurdu, sultana da izin verildi.⁷²

5. Mülkiyet Anlaşmazlıkları

Hanedanla ilgili herhangi bir mülkiyet anlaşmazlığı Encümen-i Âlî'nin gündemine gelmekteydi. Ancak bu tür konular kolay çözüme kavuşturulan türden değildi. Örneğin Adil Sultan'a ait bir çiftliğin mülkiyeti ve Şehzade Yusuf İzzeddin Efendi'ye ait olduğu iddia edilen çiftlikle ilgili meseleler Encümen gündemine getirilmiş;⁷³ meselelerin çözümü konusunda Encümen kolaylaştırıcı bir rol üstlenmişti.

Sonuç

Resmen ve fiilen işgal edilmiş bir imparatorluk başkentinde hanedanla ilgili kanun taslağının anayasaya ve İslam Hukukuna uygun olup olmadığı tartışılmaktaydı. Gerek kararnamenin hazırlık safhasına ait evrakta ve gerekse kararname içeriğinde Osmanlı yönetiminin ve hanedanının sona ermesi ihtimaline yönelik en ufak bir şüphe ve endişeyi sezme mümkün değildir. Hatta hanedanın padişahın sonra en yaşlı iki üyesinin dışında hiç kimse ülkedeki işgali ve savaş durumunu dile getirmemişti. Vahdeddin tarafından kanun kuvvet ve hükmündeki kararnamenin sonuna düşülen; “Meclis-i Umûminin ictimâ’ında kanuniyeti teklif olunmak üzere iş bu kararnamenin mevki-i mer’iyete vaz’ını irade eyledim.” şeklindeki not usuldendi ama bu ifadeler herhalde hâlâ Osmanlı yönetimi altında bir Meclis’in açılacağına dair imkân ve ihtimalin varlığını da göstermekteydi. İstanbul yönetiminin bu tutumunda belki de Ankara’daki TBMM hükümetinin henüz İstanbul’u açıkça cephe almamasının etkisi vardı. Eğer Anadolu hareketinin kendilerine karşı bir hareket olmadığı kanaati devam ediyorsa behemehal İstanbul’daki işgalin de son bulacağı düşünülüyor olmalıydı. Öte yandan Meclis-i Umumi’nin açılacağına dair beslenen ümit aynı zamanda Ankara’daki TBMM’nin de görmezlikten gelinmesi anlamını taşımaktaydı.

1913’teki Hânedân-ı Saltanat Nizamnamesi’nin çıkarılma sebebinde hanedan işlerini düzene sokma, hanedanın şeref ve haysiyetini muhafaza, üyeler üzerinde otorite kurma ve onları zabt u rabt altına alma kaygısı ağır basarken kararnamede, nizamnamenin aksayan yanlarını giderme amacına ilaveten daha çok hanedanın emlak ve emvalini tespit ve sağlam bir hukuki zemine oturtma kaygısını gözlemlemek mümkündür. Mevcut belgelerde devletin geleceğinden endişe edildiğine dair bilgilere ulaşılamasa da hanedana ait varlıkların devlet sona erse dahi hanedanın çıkarına olabilecek şekilde sağlam bir zemine oturtulması girişimi padişahın tamamen kaygısız olmadığını göstermektedir. Hâkimiyetin ayaklarının altından kayıp gittiğini gören padişah, muhtemelen kurulacak sonraki bir düzen için hazırlık yapmaktaydı.

Hangi maksatla çıkarılmış olursa olsun şurası bir gerçek ki kararname ile yıllardır birikmiş, dikkat çeken her nevi mesele yine kendi tarihi birikiminin ve hatta Avrupa tecrübesinin de ışığı altında çözülmeye çalışılmıştı. Ne var ki gelişmeler yasal düzenlemenin uzun süre uygulanmasına izin vermedi. Önce saltanat kaldırıldı ve

⁷¹ *Hânedân Defteri*, No:2, s. 68, 4 Receb 1340/3 Mart 1922. Encümen kararı sadarete encümenin raportörü Ali Fuad Bey tarafından sadarete iletilmişti. *Hânedân Defteri*, No:2, s. 68, 4 Receb 1340/3 Mart 1922.

⁷² *Hânedân Defteri*, No:2, s. 69, 27 Şevval 1340/24 Haziran 11922.

⁷³ *Hânedân Defteri*, No:2, s. 73–74, 24 Eylül 1338/24 Eylül 1922; *Hânedân Defteri*, No:2, s. 74. 25 Eylül 1338/25 Eylül 1922.

ardından hanedan, kararnamenin çıkmasının üzerinden iki yıldan biraz fazla zaman geçtikten sonra yurt dışında yaşamaya mahkûm edildi. 1922'den sonraki siyasal durum ne olursa olsun hanedanın geleceğini garantiye alma düşüncesi ile hazırlanan mevzuat hanedan üyelerinin yurt dışına çıkarılmasından sonra işe yaramadı.

KAYNAKÇA

- Ali Vâsıb Efendi, *Bir Şehzadenin Hatıratı Vatan ve Menfada Gördüklerim ve İştiklerim*, Hazırlayan: Osman Selahaddin Osmanoğlu, İstanbul, 2005.
- BARDAKÇI, Murat, *Son Osmanlılar Osmanlı Hanedanının Sürgün ve Miras Öyküsü*, İstanbul, 2008.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-ı İslamiye ve İstihalat-ı Fıkhiyye Kamusu*, II, İstanbul, 1968.
- ÇEKER, Orhan (Hazırlayan), *Arazi Kanunnamesi*, İstanbul, 1985.
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle İslam Hukuku Şahıs, Aile ve Çözümlü Miras*, İstanbul, 1983.
- HÜLAGÜ, Metin, *Yurtsuz İmparator Vahdeddin İngiliz Belgelerinde Vahdeddin ve Osmanlı Hanedanı*, İstanbul, 2008.
- KIRPIK, Cevdet, “Nizamname Dışı Bir Evlilik Şehzade Sayılmayan İki Çocuk”, *Toplumsal Tarih*, Sayı:170, Şubat 2008.
- KİLİ, Suna A.- Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri Sened-i İttifaktan Günümüze*, Ankara, 1985.
- KOLOĞLU, Orhan, *Son Sadrazam Milli Mücadele Taraftarı Ahmed Tevfik Paşa*, İstanbul, 2007.
- MERAY, Seha L. (Çeviren), *Lozan Barış Konferansı Tutanaklar Belgeler*, cilt:3, İstanbul, 2001.
- OKDAY, İsmail Hakkı, *Yanya'dan Ankara'ya*, İstanbul, 1994.
- ÖZTÜRK, İbrahim Sadi, *Sevr Antlaşması Tam Metin*, Ankara, 2007.
- QUATERT, Donald, “Agriculture,” *An Economic and Social History of The Ottoman Empire 1600-1914*, Suraiya Faroqhi, Bruce McGowan, Donald Quataert, and Şevket Pamuk, Volume Two, Cambridge and New York, 1994.
- ŞENSÖZEN, Vasfi, *Osmanoğullarının Varlıkları ve II. Abdülhamid'in Emlaki*, Ankara, 1982.
- TERZİ, Arzu T., *Hazine-i Hassa Nezareti*, Ankara, 2000.
- TÜRKGELDİ, Ali Fuad, *Görülp İştiklerim*, Ankara, 1951.
- Arşiv Belgeleri*
 BOA(Başbakanlık Osmanlı Arşivi), İ. DÜİT(Dosya Usulü İradeler),
 BOA, HSD (Satın Alınan Evrak), AFT(Ali Fuat Türkgeldi Evrakı),
 BOA, Hanedan Defteri, No:2.